

LIETUVOS KARININKAI DIPLOMATINĖJE TARNYBOJE TURKIJOJE, JUGOSLAVIJOJE IR BULGARIJOJE (1920–1922 M.)

Prof. dr. Sandra Grigaravičiūtė
Lietuvos edukologijos universitetas

ĮVADAS

1918–1922 m. Lietuvos diplomatinėje tarnyboje karininkija vaidino svarbų vaidmenį. Pirmieji neoficialūs diplomatiniai atstovai buvo karininkai – gen. ltn. Pranas Vaiciuška (karinis atstovas Estijoje)¹, kpt. Ladas Natkevičius (karinis atstovas Latvijoje ir Estijoje)², kpt. Leopoldas Dymša (karinis atstovas Klaipėdos krašte), kpt.* Bronius Blaveščiūnas (įgaliotinis Turkijoje), mjr.** Stasys Zaskevičius (įgaliotinis Ukrainoje³) dirbo Užsienio reikalų ministerijos (URM) ryšių karininkais, valdininkais ypatingiems reikalams (kpt. Stasys Girdvainis⁴, kpt. B. Blaveščiūnas⁵),

¹ 1920 04 26 URM įsakymas Nr. 80. LCVA, f. 383, ap. 2, b. 572, l. 35; *Lietuvos Respublikos karinė diplomatija 1919–1940 m. Kariniai atstovai ir karo atašė*. Kaunas, 2016, p. 8.

² *Lietuvos Respublikos karinė diplomatija 1919–1940 m. Kariniai atstovai ir karo atašė*. Kaunas, 2016, p. 8.

* Bronius Blaveščiūnas buvo Rusijos kariuomenės kapitonas, kaip ir kiti Komiteto Konstantinopolyje karininkai. Žr. 1a lentelę.

** Paskyrimo įgaliotiniu Ukrainoje (vėliau – konsulu Petrograde) metu buvo majoras, karjerą baigė turėdamas brigados generolo laipsnį (suteiktas 1940 m.). Žr.: *Lietuvos kariuomenės karininkai, 1918–1953*. T. 8. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2008, p. 300–301.

³ **Grigaravičiūtė S.** Lithuanian Consulates in Soviet Russia / the Soviet Union, 1921–1923. *Vesture: avoti un cilveki. XXIII starptautisko zinātnisko lasijumu materiāli. Vēsture XVIII*. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“, 2015, p. 58–74.

⁴ 1920 11 25 URM įsakymas Nr. 131. LCVA, f. 383, ap. 2, b. 572, l. 14; 1921 m. gruodžio mėn. (tikslinės datos nėra) įsakymas Nr. 230. LCVA, f. 383, ap. 2, b. 573, l. 21; 1921 09 26 URM įsakymas Nr. 183. LCVA, f. 383, ap. 2, b. 573, l. 50; URM žinynas, 1933, p. 235.

⁵ 1922 m. rugpjūčio mėn. (tikslinės datos nėra) URM įsakymas Nr. 307. LCVA, f. 383, ap. 2, b. 574, l. 153.

specialiaisiais kurjeriais ir konfidencialiaisiais sekretoriais (ltn.***Domas Steponavičius⁶, kpt. S. Girdvainis⁷), komisijose (j. ltn. Zigmas Puzinauskas⁸), vyko į specialias misijas (vyr. ltn. Juozas Macevičius). Lietuvos atstovybės prie Šventojo Sosto sekretoriai – vyr. ltn. Juozas Macevičius⁹, ltn. Kazys Graužinis¹⁰, kpt. S. Girdvainis¹¹ – buvo karininkai. 1920–1921 m. nemažai Lietuvos, kaip ir Latvijos, karininkų perėjo dirbti į diplomatinę tarnybą: vieni – karo atašė¹², kiti – konsulais ar konsulinių skyrių vadovais (mjr. S. Zaskėvičius¹³, gen. ltn.****Teodoras Daukantas¹⁴, mjr. Povilas Žadeikis¹⁵,

*** Karjerą kariuomenėje baigė turėdamas pulkininko laipsnį, suteiktą 1938 metais. Žr.: *Lietuvos kariuomenės karininkai, 1918–1953*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2007, t. 7, p. 193.

⁶ 1922 06 09 URM įsakymas Nr. 189. LCVA, f. 383, ap. 2, b. 574, l. 253; 1922 m. balandžio (tikslesnės datos nėra) URM įsakymas Nr. 102. LCVA, f. 383, ap. 2, b. 574, l. 325; 1922 04 10 URM įsakymas Nr. 98. LCVA, f. 383, ap. 2, b. 574, l. 329; 1922 m. vasario mėn. (tikslesnės datos nėra) URM įsakymas Nr. 33. LCVA, f. 383, ap. 2, b. 574, l. 373.

⁷ 1922 02 02 URM įsakymas Nr. 20. LCVA, f. 383, ap. 2, b. 574, l. 381.

⁸ 1922 m. gruodžio (tikslesnės datos nėra) URM įsakymas Nr. 465. LCVA, f. 383, ap. 2, b. 574, l. 14. Buvo 1921 08 01–1924 01 11 URM komisijos narys nustatant Lietuvos ir Latvijos sieną. Į atsargą išėjo 1931 m. Žr.: *Lietuvos kariuomenės karininkai, 1918–1953*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2006, t. 6, p. 197.

⁹ **Kasparavičius A.** *Tarp politikos ir diplomatijos: Šventasis Sostas ir Lietuvos Respublika*. Vilnius: LII leidykla, 2008, p. 76–77.

¹⁰ 1922 01 21 URM įsakymas Nr. 7. LCVA, f. 383, ap. 2, b. 574, l. 392; URM žinynas, 1933, p. 235.

¹¹ *Užsienio reikalų ministerijos žinynas*. Kaunas: URM, 1933, p. 235.

¹² *Lietuvos Respublikos karinė diplomatija 1919–1940 m. Kariniai atstovai ir karo atašė*. Kaunas, 2016, p. 43.

¹³ 1922 06 06 URM įsakymas Nr. 185. LCVA, f. 383, ap. 2, b. 574, l. 256.

**** 1936 m. – brg. gen. Žr.: *Lietuvos kariuomenės karininkai, 1918–1953*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2003, t. 3, p. 41.

¹⁴ URM žinynas, 1933, p. 233.

¹⁵ 1923 m. gruodžio mėn. (tikslesnės datos nėra) įsakymas Nr. 379. LCVA, f. 383, ap. 2, b. 575, l. 18. URM įsakyme nurodytas majoro laipsnis, tačiau Lietuvos kariuomenės karininkų žinyne parašyta, kad P. Žadeikis 1923 m. buvo plk. ltn. Žr.: *Lietuvos kariuomenės karininkai, 1918–1953*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2007, t. 8, p. 321.

kpt. Leopoldas Dymša¹⁶, plk. Bruno Štencelis¹⁷, kpt. J. Urbšys), pasiuntiniais (kpt. J. Urbšys, plk. Kazys Škirpa, kpt. L. Natkevičius).

Karininkijos vaidmuo Lietuvos diplomatijoje (1918–1922 m.) iki šiol nėra atskleistas. Kuklaus tyrėjų dėmesio yra sulaukusi tik plk. Kazio Griniaus, kpt. L. Dymšos ir mjr. S. Zaskevičiaus 1919–1922 m. veikla¹⁸. 2016 m. pasirodęs Andriejaus Stolarovo sudarytas informacinis leidinys „Lietuvos Respublikos karinė diplomatija 1919–1940 m. Kariniai atstovai ir karo atašė“ turėtų paskatinti tyrimus šioje erdvėje. 1921–1922-ieji buvo lietuvių karo pabėgėlių ir tremtinių grąžinimo iš buvusios Rusijos imperijos, Vakarų ir Vidurio Europos, Balkanų šalių, Turkijos metai. Karo pabėgėlių ir tremtinių grąžinimu rūpinosi specialiai tam paskirti įgaliotiniai, turintys konsulinis įgaliojimus. Dalis jų buvo Lietuvos karininkai ar karininko laipsnį Rusijos imperijoje įgiję lietuviai.

Lietuvių komitetų Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje 1920–1921 m. ir konsulinių atstovybių Konstantinopolyje ir Belgrade steigimo ir funkcionavimo proceso analizė svarbi tiek siekiant atskleisti atstovavimo Lietuvai Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje ypatumus, tiek Lietuvos konsulinio tinklo užsienyje (Rusijoje, Ukrainoje, Azerbaidžane, Tolumųjų Rytų Respublikoje, Mandžiūrijoje ir kitur), kurto specialiai lietuvių karo pabėgėliams ir tremtiniam grąžinti, raidai nušviesti.

Tyrimo objektas – Lietuvos Respublikos piliečių komiteto Konstantinopolyje (toliau – Komitetas Konstantinopolyje), Lietuvos Respublikos piliečių tarybos Belgrade, Lietuvių komiteto Sofijoje įsteigimą lėmę veiksniai ir motyvai, personalas ir jo veikla bei pirmųjų dviejų komitetų

¹⁶ **Grigaravičiūtė S.** Lietuvos atstovybė Klaipėdos krašte. *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Vilnius, 2003, t. 2, p. 631–632; **Grigaravičiūtė S.** Lietuvos generalinis konsulas Karaliaučiuje. *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Vilnius, 2003, t. 2, p. 279–281.

¹⁷ **Raudonius F.** *Lietuvos konsulatai Vienoje 1930–1938 m.* Bakaluro darbas. 2006. Saugomas LEU IF IDC kabinete. Bruno Štencelis – pulkininkas nuo 1925 m. Žr.: *Lietuvos kariuomenės karininkai, 1918–1953*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2007, t. 7, p. 344.

¹⁸ **Gaigalaitė A.** *Lietuva Paryžiuje 1919 metais*. Kaunas: Šviesa, 1999, p. 131–135; **Grigaravičiūtė S.** Lietuvos generalinis konsulas Karaliaučiuje. *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Vilnius, 2003, t. 2, p. 279–281; **Grigaravičiūtė S.** Lithuanian Consulates in Soviet Russia / the Soviet Union, 1921–1923. *Vesture: avoti un cilvēki. XXIII starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture XVIII. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“*, 2015, p. 58–74.

(tarybų) transformacija į konsulines atstovybes, taip pat Lietuvos vyriausybės įgaliotinių – kpt. B. Blaveščiūno Turkijoje ir kpt. Leonardo Lippingo Jugoslavijoje – veikla, konsulinių atstovybių Konstantinopolyje ir Belgrade funkcionavimo ypatumai ir uždarymo aplinkybės. Ypatingas straipsnio autorės dėmesys skirtas vyr. lt. J. Macevičiaus ir Václovo Sidzikausko misijų tikslų ir rezultatų analizei. Tyrimas atliktas naudojant analizės, lyginimo, aprašomąjį, šaltinių ir literatūros gretinimo metodus. Apdorojant pirminius šaltinius, ypač prancūzų ir anglų kalbomis, taikytas loginis-analitinis metodas (atlikta turinio ir informacijos prasminė analizė).

Tyrimas apima laikotarpį nuo 1920 m. lapkričio 1 d. – Komiteto Konstantinopolyje įsteigimo – iki 1922 m. kovo 31 d. – Lietuvos vyriausybės įgaliotinio Turkijoje atšaukimo ir Lietuvos konsulinės atstovybės Turkijoje uždarymo. Lietuvių komitetų, vėliau – konsulinių atstovybių veikla Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje, remiantis archyvinių šaltinių analize, išskiriama į du laikotarpius. *Pirmasis* – nuo 1920 m. lapkričio 1 d. iki 1921 m. vasario 9 d., t. y. nuo Komiteto Konstantinopolyje įsteigimo iki jo transformacijos į Lietuvos konsulinę atstovybę Turkijoje (Lietuvos vyriausybės įgaliotinio instituciją) – *Komiteto Konstantinopolyje veiklos laikotarpis*. Tuo metu dar nebuvo įsteigta Lietuvos Respublikos piliečių taryba Belgrade ir Lietuvių komitetas Sofijoje. *Antrasis* – nuo 1921 m. vasario 9 d. iki 1922 m. kovo 31 d., t. y. nuo įgaliojimų kpt. B. Blaveščiūnui suteikimo iki jo atšaukimo iš Lietuvos vyriausybės įgaliotinio pareigų – *Lietuvos vyriausybės įgaliotinio veiklos laikotarpis*. Tuo metu jau buvo įsteigta ir veikė Lietuvos Respublikos piliečių taryba Belgrade ir Lietuvių komitetas Sofijoje, organai, pavaldūs Lietuvos vyriausybės įgaliotiniui Konstantinopolyje. Lietuvos Respublikos piliečių taryba Belgrade 1921 m. gegužės 7 d. buvo *de facto* (nes kpt. B. Blaveščiūnas neturėjo Lietuvos vyriausybės įgaliojimų skirti įgaliotinius, nors tuo metu veikusio Konsulinio statuto nuostatos konsului ir leido tai daryti), o 1921 m. birželio 28 d. – *de jure* (nes vyr. lt. J. Macevičius turėjo įgaliojimus skirti įgaliotinius) transformuota į Lietuvos vyriausybės įgaliotinio instituciją. Antrasis laikotarpis skirstytinas į du etapus – iki vyr. lt. Juozo Macevičiaus misijos ir po jos, t. y. nuo 1921 m. vasario 9 d. iki 1921 m. birželio ir nuo 1921 m. birželio iki 1922 m. kovo 31 d. Tiksliau datuoti sudėtinga,

nes vyr. ltn. J. Macevičiaus misija truko 5 mėnesius (nuo 1921 m. gegužės iki rugsėjo įskaitytinai).

Tyrimo tikslas – išanalizuoti lietuvių komitetų (tarybų) ir konsulinių atstovybių Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje steigimo ir funkcionavimo procesą 1920 m. lapkričio 1 d.–1922 m. kovo 31 d., ypatingą dėmesį skiriant komitetų pirmininkų ir įgaliotinių – karininkų – veiklai. Siekiant tikslo: 1) vertinami šaltiniai ir istoriografija, nustatomos tyrimo problemos; 2) tiriamos Komiteto Konstantinopolyje įkūrimo aplinkybės, funkcijos ir jame dirbusių asmenų veikla; 3) analizuojama Lietuvos konsulinių atstovų – kpt. B. Blaveščiūno Turkijoje ir kpt. L. Lippingo Jugoslavijoje – veikla 1921 m. vasario 9 d. – 1922 m. kovo 31 d., išskiriant laikotarpius iki ir po vyr. ltn. J. Macevičiaus misijos; 4) nagrinėjama vyr. ltn. Juozo Macevičiaus misija Jugoslavijoje ir Turkijoje (1921 m. gegužė–rugsėjis) ir vertinami jos rezultatai; 5) analizuojama V. Sidzikausko misija Balkanų šalyse ir Turkijoje (1922 m. kovo 12–31 d.) ir atskleidžiamos konsulinių atstovybių uždarymo aplinkybės.

Straipsnyje vartojamų sąvokų („repatriacija“, „reevakuacija“, „pabėgėlis“, „belaisvis“, „tremtinys“, „įgaliotinis“, „gudas“), pavardžių (Blaveščiūnas, Geselsonas), vietovardžių (Konstantinopolis, Tiflisas) turinys ir rašyba paaiškinti įvade (žr. toliau įvade), todėl tekste jų samprata aptarinėjama nebus.

Repatriacija straipsnio autorės suvokiama kaip Lietuvos piliečių (tremtinių, belaisvių, pabėgėlių) grįžimas į tėvynę¹⁹, reevakuacija – piliečių gražinimas į jų gyvenamąją vietą, pasibaigus evakuacijai (turimi omenyje evakuotieji per Pirmąjį pasaulinį karą)²⁰, pabėgėlis – savo gimtąjį kraštą palikęs žmogus²¹, belaisvis – į nelaisvę patekęs ginkluotųjų pajėgų karys, savanoris, pasipriešinimo judėjimo dalyvis, partizanas, sukilėlis²², tremtinys – žmogus, privestas išvykti į kitą kraštą²³.

¹⁹ Repatriacija. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: VER, 1985, p. 423.

²⁰ Reevakuacija. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: VER, 1985, p. 417.

²¹ Pabėgėlis. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mintis, 1972, p. 471.

²² **Tamošiūnienė M.** *Tarp politinio įrankio ir aukos: karo belaisviai Lietuvos Respublikos politikoje 1919–1923 m.* Vilnius, 2014, p. 12.

²³ Tremtinys: <http://www.lkz.lt/startas.htm> [prisijungta 2016-08-12]. Tremtinio sąvoka buvo konkrečiau apibrėžta to meto tremtinių gražinimo sutartyse, pvz., Tremtinių grą-

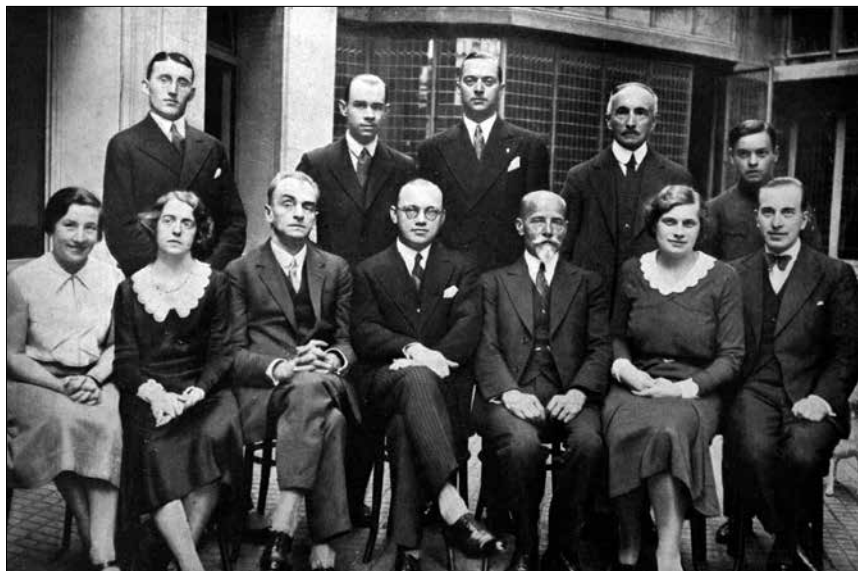
Vardai ir pavardės, paminėti dokumentuose prancūzų kalba, rašomi dviem kalbomis: pirma – lietuvių, po to skliaustuose – prancūzų. Kpt. Broniaus Blaveščiūno pavardės rašyba šaltiniuose įvairuoja. Neretai rašoma „Blavieščiūnas“, o tekstuose prancūzų kalba – „Blaveshtchunas“, „Blaviestchounasse“. Tekste bus rašoma „Blaveščiūnas“. Analogiška situacija ir su Salomono Geselsono pavarde. Vienur ji rašoma „Guesselson“, kitur – „Hesselsonė“. Tekste bus vartojama „Geselson“ forma. Prie karininko pavardės bus nurodomas karinis laipsnis, kurį jis turėjo paskyrimo į pareigas ir jų ėjimo laikotarpiu. Stambulo vardu miestas pavadintas 1930 metais, todėl tekste vartojamas oficialus to meto miesto pavadinimas – Konstantinopolis. Tiflisas pavadintas Tbilisiu 1936 metais, todėl tekste vartojamas senasis miesto pavadinimas.

Kapitonas B. Blaveščiūnas

Įgaliotinis – Lietuvos Respublikos vyriausybės paskirtas atstovas arba Lietuvos Respublikos vyriausybės specialaus įgaliotinio paskirtas atstovas, turintis konsulinčius įgaliojimus. Įgaliotinis buvo skiriamas specia-

žinimo sutartyje tarp Lietuvos ir Rusijos 2-ame straipsnyje teigiama, kad „tremtiniais yra skaitomi asmenys, kurie pirmiau yra gyvenę vienos susitariančios šalies teritorijoje, o dabar yra antrosios šalies teritorijoje ir kurie 1914–1917 m. pasaulinio karo laiku patys apleido priešininko užimtas arba gresiamas sritis arba kurie buvo ištremiti iš tų sričių Rusijos caro arba civilinės valdžios įsakymu“. Tremtiniais buvo laikomi ir Pirmojo pasaulinio karo šauktiniai („imtiniai“), kurie gyveno vienos susitariančios šalies teritorijoje ir šios sutarties pasirašymo metu atsirado antrosios šalies teritorijoje. Žr.: Tremtinių grąžinimo sutartis tarp Lietuvos ir Rusijos. *Vyriausybės žinios*, 1921 08 03, Nr. 42, p. 1. Ką laikyti tremtiniais, diskutuota ir Kaukazo lietuvių atstovų suvažiavime 1917 m. gruodžio 27–30 d. Buvo nuspręsta tremtiniais laikyti ir prieš karą Kaukaze apsigyvenusius lietuvius, nes jie vyko svetur ne savo noru, „negalėdami tėvynėje surasti pragyvenimo šaltinių“. Žr.: Aničas J. *Petras Vileišis, 1851–1926*. 2-as papild. ir patais. leid. Vilnius: Alma littera, 2001, p. 424.

Pasiuntinybės Paryžiuje personalas, 2 eilėje 3-ias iš kairės – B. Blaveščiūnas

liai misijai atlikti, pvz., padėti pargabenti karo pabėgėlius, tremtinius ar belaisvius²⁴. Įgaliotinių išduodamas dokumentas – sertifikatas (pranc. k. *certificat*) – tekste vadinamas „liudijimu“, „pažymėjimu“. Abi sąvokos vartojamos sinonimiškai. Sąvoka „gudai“ vartojama tekste kaip sąvokos „baltarusiai“ sinonimas²⁵.

Sąvoka „lietuviai“ tekste turi keletą prasmų. Pirmoji reiškia Lietuvos piliečius (Lietuvos Respublikos piliečius), galinčius dokumentais pagrįsti savo „lietuvišką kilmę“ (jie turėjo: caro valdžios įstaigų Lietuvoje 1913–1915 m. išduotus pasus, rekvizicijos lapus ar turto aprašymus; Tatjanos ar kitų komitetų (įstaigų) dokumentus tremtiniams šelpti,

²⁴ Mūsų tremtinių ir jų turtų gražinimas iš Sovietų Rusų (pašnekesys su S. Šimkum). *Lietuva*, 1921 03 12, Nr. 56, p. 1; **Grigaravičiūtė S.** Lietuvos įgaliotiniai, jų statusas ir funkcijos 1918–1922 metais. Pranešimas skaitytas nacionalinėje mokslinėje konferencijoje „Lietuvos diplomatija ir diplomatai XV–XXI a. (I)“ (LEU, Vilnius) 2015 12 04.

²⁵ **Gimzauskas E.** *Baltarusių veiksnys formuojantis Lietuvos valstybei 1915–1923 m.* Vilnius: LLI leidykla, 2003, p. 5.

1914–1917 m. liudijimus)²⁶. Straipsnio autorės nagrinėjamu atveju lietuviai turėjo Lietuvių komiteto Kryme (būtent šio komiteto nariai įėjo į Komiteto Konstantinopolyje sudėtį²⁷) ir Lietuvių komiteto Sevastopolyje išduotus liudijimus arba iš viso jokių asmens dokumentų neturėjo, bet buvo „nenustoję lietuvių tautinių požymių“²⁸ (gerai mokėjo lietuvių kalbą – aut. past.). Iš jų nebuvo reikalaujama dokumentais įrodyti lietuviškos kilmės²⁹. Lietuviais tekste taip pat vadinami tie, kurie turėjo teisę (pagal Lietuvos pilietybės įstatymą) optuoti Lietuvos pilietybę. Kiek kitokia sąvoka „lietuviai“ samprata yra oficialiame Lietuvių komiteto Sofijoje pavadinime. Sąvoka „lietuviai“ komiteto pavadinime jokia būdu nereiškia, kad jį sudarė lietuviai pirmąja šio žodžio prasme. Komitetas taip pavadintas, kad galėtų išduoti pasus ir liudijimus vykstantiems į Lietuvą asmenims (dažniausiai gen. ltn. P. Vrangelio kariuomenės karininkams – aut. past.) ir iš to gauti pelną³⁰.

²⁶ 1922 05 12 M. Čepo pranešimas užsienio reikalų ministrui V. Jurgučiu. LCVA, f. 383, ap. 4, b. 49, l. 48–55. Nuo 1921 m. lapkričio 22 d. norint pagrįsti „lietuvišką kilmę“ reikėjo turėti „senuosius rusų pasus“, Oberosto (vok. *Ober Ost*) pasus, „rusų laikų bendras gyventojų sąrašų knygas“, gimimo ar jungtųjų metrikus. Šios nuostatos galiojo išsiimantiems pasą iki 1922 m. kovo 31 d. Žr.: Pasų įstatų papildymo ir pakeitimo įstatymas (priimtas 1921 m. lapkričio 22 d.). *Vyriausybės žinios*, 1921 12 20, Nr. 75, p. 1.

²⁷ 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 7, 11a.

²⁸ URM Vladas Jurgutis labai prašė, išduodant Lietuvos pasus, kreipti dėmesį į lietuvių kalbos mokėjimą ir ryšių su Lietuva palaikymą: „[P]asai gali būti išduoti tik lietuviams, nenutraukusiems gyvų ryšių ir gerai mokantiems lietuviškai. Kai dėl visų kitų, tai iš jų reikia pareikalauti tiksliai surašytą anketos lapą pagal pavyzdį ir atsiųsti į URM patikrinti žinių. Kol nebus patikrinti duomenys URM, tam asmeniui galima išduoti laikiną liudijimą, kad jo pilietybės klausimais konsulato susirašyta su URM. Tą pačią taisyklę reikia taikyti tiems asmenims, kurie jau yra gavę pasus iš kurios nors lietuvių įstaigos buvusioj Rusijos imperijoje, kurios nebuvo visai arba pakankamai legalizuotos mūsų Vyriausybės.“ Žr.: 1922 06 10 V. Jurgučio laiškas Lietuvos Respublikos įgaliotiniui Vladivostoke K. Jociui. LCVA, f. 383, ap. 4, b. 49, l. 29.

²⁹ 1922 04 18 Lietuvos atstovybės Tarybų Rusuose patarėjo raštas J. Grigaliūnui. LCVA, f. 383, ap. 4, b. 49, l. 159. Ši nuostata negaliojo Stolypino reformos laikotarpiu persikėlusių į Omsko guberniją lietuvių kaimų lietuviams. Žr.: 1922 04 04 J. Grigaliūno pranešimas Lietuvos atstovybei Tarybų Rusuose. LCVA, f. 383, ap. 4, b. 49, l. 160–161.

³⁰ 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 7–8.

Sąvoka „Lietuvos Respublikos pilietis“ komiteto ir tarybos pavadinime taip pat nereiškė, kad komitetą sudaro vien Lietuvos Respublikos piliečiai. Pavadinimas greičiau turėjo būti priemonė Lietuvos vyriausybės pripažinimui ir paramai gauti, orientyras lietuviams pirmąja šio žodžio prasme, siekiantiems grįžti į tėvynę ir norintiems gauti kelionės dokumentus. Taip pat tai turėjo būti žinia Antantės aukštiesiems komisarams ir kitiems diplomatams, reziduojantiems Konstantinopolyje, kad Komitetas Konstantinopolyje ir Lietuvos Respublikos piliečių taryba Belgrade yra oficialios įstaigos ir jų išduodamais dokumentais galima pasitikėti.

Sąvoka „Lietuvos pilietis“ buvo vartojama jau 1918 m. gegužės–lapkričio mėn. lietuvių tautinių tarybų, susikūrusių Rusijos imperijoje susidariusių naujų valstybių (Gruzijos, Tarybų Rusijos, Ukrainos) teritorijose, išduodamuose dokumentuose (kreipimuose į priimančiosios šalies vyriausybę, liudijimuose). 1918 m. gegužės 29 d. Kaukazo lietuvių tarybos kreipimesi į Gruzijos Demokratinės Respublikos vyriausybę teigiama, kad Kaukazo lietuvių taryba laikinai (iki bus užmegzti diplomatiniai santykiai – aut. past.) apsiima ginti Lietuvos piliečius („граждан Литвы“), gyvenančius Gruzijos teritorijoje³¹.

1918 m. liepos 9 d. Klemensui Matusevičiui išduotame Lietuvių vyriausios tarybos Ukrainoje liudijime teigiama: „[S]ulig Lietuvos Tarybos paskelbtos 22–23 kovo mėn. 1918 m. Lietuvos nepriklausomybės ir visiems priverstinos tarptautinės teisės – šiojo Lietuvos piliečio asmuo, butas ir turtas yra neliečiami; jo suėmimas, kratos ir turto rekvizicijos tegalimos Lietuvių Tarybos įgaliotiniui dalyvaujant.“³²

1918 m. lapkričio 15 d. Lietuvos Valstybės Tarybos atstovo Petrograde išduotame liudijime Enrikui-Miroslavui Medekšai parašyta: „[P]agal Lietuvos Tarybos atstovybėje parodytų dokumentų tikrai yra Lietuvos pilietis <...>“³³ Laikinajame Lietuvos pilietybės įstatyme, priimtame

³¹ **Aničas J.** Petras Vileišis, 1851–1926. 2-asis patais. ir papild. leid. Vilnius: Alma littera, 2001, p. 426. Išsamiau žr.: **Grigaravičiūtė S.** Diplomacy of the Council of Lithuania (September 1917–May 1920). *Vesture: avoti un cilveki. XXV starptautisko zinatnisko lasijumu materiali. Vesture XIX.* Daugavpils Universitates Akademiskais apgads „Saule“, 2016, p. 90–104.

³² 1918 m. liepos 9 d. Klemensui Matusevičiui išduotas Lietuvių vyriausios tarybos Ukrainoje liudijimas. LCVA, f. 928, ap. 28, b. 3, l. 246a.

³³ 1918 m. lapkričio 15 d. Enrikui-Miroslavui Medekšai Lietuvos valstybės tarybos atsto-

1919 m. sausio 9 d., buvo apibrėžta, kas „laikomi Lietuvos piliečiais“³⁴. Lietuvos piliečiais laikomi asmenys, kurie iki 1914 m. ne mažiau kaip 10 metų gyveno Lietuvoje ir turėjo arba turto, arba nuolatinį darbą³⁵, taigi tremtiniams optuoti Lietuvos pilietybės nereikėjo³⁶.

Tarybų Rusijoje (ir jos kompetencijai priklausiusioje Rusijos imperijos teritorijoje) likusių asmenų Lietuvos pilietybės optavimas buvo reglamentuotas 1920 m. liepos 12 d. Lietuvos ir Tarybų Rusijos taikos sutarties VI straipsnyje. Jame pakartotos Laikinojo Lietuvos pilietybės įstatymo 1 paragrafo nuostatos ir išdėstytos papildomos, susijusios su tremtinių grįžimu ir Lietuvos pilietybės optacija³⁷. Skiriant kpt. B. Blaveščiūną Lietuvos Respublikos įgaliotiniu Konstantinopolyje 1921 m. vasario 9 d. buvo nurodyta, kad Lietuvos piliečiais galima laikyti asmenis, gimusius Lietuvoje, ir tuos, kurie gyveno Lietuvoje 10 metų prieš karą, išskyrus Rusijos tarnautojus (valdininkus). Lietuvos teritorija prašoma laikyti senąją Kau-

vo Petrąpily išduotas liudijimas. LCVA, f. 928, ap. 28, b. 3, l. 27.

³⁴ 1 paragrafe teigiama, kad Lietuvos piliečiais laikomi asmenys, kurių tėvai ir seneliai gyveno ir jie patys gyvena Lietuvoje, jų vaikai (net jei Lietuvoje ir negyveno, bet grįžo į ją gyventi), asmenys, kurie iki 1914 m. ne mažiau kaip 10 metų gyveno Lietuvoje ir turėjo arba turto, arba nuolatinį darbą, Lietuvos piliečio vaikai, žmona ar našlė, netekėjusios Lietuvos piliėtės vaikai (jei jų nepripažino užsienietis tėvas), užsieniečiai, tapę Lietuvos piliečiais. Žr.: Laikinas įstatymas apie Lietuvos pilietybę. *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919 01 16, Nr. 2–3, p. 5.

³⁵ Laikinas įstatymas apie Lietuvos pilietybę. *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919 01 16, Nr. 2–3, p. 5.

³⁶ Sudarant tremtinių sąrašus Rusijoje buvo svarstoma, ką daryti su 1914–1918 m. mobilizuotais „pačioj Lietuvoj piliečiais“ <...>. Nors jie nepaminėti tremtinių skaičiuje, kaip, pvz., karo belaisviai, bet teisingai, beje, ir jie pridera skirti prie tremtinių. <...> taip manydamas ir tuos mobilizuotuosius dėsiu į tremtinių sąrašą.“ Žr. 1922 04 20 M. Čepo pranešimas Lietuvos atstovybės Tarybų Rusuose Tremtinių skyriui. LCVA, f. 383, ap. 4, b. 49, l. 71–72.

³⁷ Lietuvos Taikos sutartis su Rusija. *Vyriausybės žinios*, 1920 11 30, Nr. 53, p. 4–5. Iš Sibiro ir Tolimųjų Rytų Respublikos grįžtantys lietuviai buvo suskirstyti į tris kategorijas – lietuvius tremtinius, lietuvius optantus ir lietuvius kandidatus į optantus. „Tautinis pasas“ arba liudijimas buvo išduodamas tokiam tremtiniui, optantui arba kandidatui į optantus, kuris atitiko Lietuvos atstovybės Tarybų Rusuose instrukcijoje išdėstytus kriterijus, t. y. turėjo: 1) caro valdžios įstaigų Lietuvoje 1913–1915 m. išduotus pasus, rekvizicijos lapus ar turto aprašymą; 2) Tatjanos ar kitų komitetų-įstaigų dokumentus tremtiniams šelpiti, 1914–1917 m. liudijimus; 3) Lietuvos Respublikos VRM liudijimus. Žr. 1922 05 12 M. Čepo pranešimas užsienio reikalų ministrui V. Jurgučiu. LCVA, f. 383, ap. 4, b. 49, l. 48–55.

no guberniją ir Suvalkų guberniją be Suvalkų ir Augustavo apskričių, taip pat Vilniaus guberniją be Dysnos ir Vileikos apskričių³⁸. Vyr. ltn. J. Macevičiui buvo nurodyta, nustatant Lietuvos piliečių skaičių URM, griežtai laikytis „Lietuvos pilietybės įstatymo“ ir vadovautis „ypatingomis instrukcijomis“, kurios buvo duotos Lietuvos atstovybėms užsienyje³⁹.

1. ŠALTINIAI IR ISTORIOGRAFIJA

1.1. Istoriografija

Apie lietuvius, tarnavusius gen. ltn. Antono Denikino ir adm. Aleksandro Kolčako armijose ir joms pralaimėjus grįžtančius į Lietuvą per Turkiją, Jugoslaviją, Bulgariją ir kitas šalis 1919 m., viena pirmųjų yra užsiminusi istorikė Aldona Gaigalaitė monografijoje „Lietuva Paryžiuje 1919 metais“⁴⁰. Tačiau istorikės tyrimo objektu tapo tik tie lietuviai, kurie užsiregistravo Pareivių komisijoje, veikusioje prie Lietuvos delegacijos Paryžiuje (vadovas K. Grinius), ir grįžo per Prancūziją (tiksliau – jos uostus). Apie lietuvius (pabėgėlius, belaisvius, tremtinius), grįžtančius iš Turkijos, Jugoslavijos, Bulgarijos per Vokietiją 1921 m., nerašoma, nes tyrimo chronologinė riba – 1919 m. pabaiga. Milenos Tamošiūnienės atliktas tyrimas atskleidė lietuvių karo belaisvių grąžinimo iš Vokietijos, Prancūzijos, Belgijos organizavimo ypatumus, jame dalyvavusias institucijas ir jų kompetenciją, įgaliotinių darbo sąlygas⁴¹, tačiau apie belaisvių grąžinimą iš Turkijos ir Balkanų šalių 1921–1922 m. jame neužsiminta.

Petro Vileišio kelionė į Lietuvą per Konstantinopolį, Sofiją ir Belgradą iš Tifliso aprašyta Jono Aničo monografijoje. Joje, remiantis informacija

³⁸ 1921 02 09 P. Klimo telegrama į Konstantinopolį B. Blaveščiūnui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 53. Tas pat prancūzų kalba. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 60.

³⁹ 1921 05 02 B. K. Balučio duota instrukcija J. Macevičiui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 18.

⁴⁰ **Gaigalaitė A.** *Lietuva Paryžiuje 1919 metais*. Kaunas: Šviesa, 1999, p. 131–135.

⁴¹ **Tamošiūnienė M.** *Tarp politinio įrankio ir aukos: karo belaisviai Lietuvos Respublikos politikoje 1919–1923 m.* Vilnius, 2014. 167 p. p. 31–49.

dienraštyje „Lietuva“, teigiama, kad lietuvių Konstantinopolyje atsirado su gen. ltn. Piotro Vrangelio kariuomenės likučiais, jie ir sudarė „Pabėgėlių tarybą, kuri rūpinasi jų grįžimu į tėvynę“⁴². Nei apie „Pabėgėlių tarybos“ pirmininką, nei apie jos narius ir jų veiklą neužsiminta. Tikslesnės žinios apie kpt. B. Blaveščiūno karjerą Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje pateiktos 1933 m. URM žinyne. Jame nurodytos tikslios jo paskyrimo ir atšaukimo datos, padedančios patikslinti archyvinę informaciją⁴³. Vyr. ltn. Juozo Macevičiaus misija Balkanų šalyse – „gelbėti Didžiojo karo metais ten nublokštų lietuvių tremtinių“ – paminėta Algimanto Kasparavičiaus monografijoje, aptariant Lietuvos atstovybės prie Šventojo Sosto finansines problemas. Straipsnio autorės tyrimui yra svarbūs A. Kasparavičiaus paminėti faktai apie Užsienio reikalų ministerijos J. Macevičiui išmokėtą algą ir dienpinigius (6940 Turkijos lirų) ir jo misijos trukmę (5 mėn.)⁴⁴. Apie Juozą Macevičių, vėliau tapusį Lietuvos reikalų patikėtiniu prie Šventojo Sosto, kalbama kaip apie dailininką, neminimas jo išsilavinimas ir patirtis karinėje srityje. Naudingos informacijos tyrimui apie vyr. ltn. Juozą Macevičių yra leidinyje „Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953“⁴⁵.

Gudų pasitelkimą atstovaujant Lietuvos piliečių interesams Turkijoje, Jugoslavijoje ir ypač Bulgarijoje, Komiteto Konstantinopolyje gudų globą ir bendradarbiavimo su jais kontekstą suvokti padeda Edmundo Gimžausko monografija „Baltarusių veiksnys formuojantis Lietuvos valstybei 1915–1923 m.“⁴⁶. Joje aptartas Lietuvos ir Baltarusijos (tiksliau – Gudų Liaudies Respublikos vyriausybės, vad. V. Lastauskio) 1920 m. lapkričio 11 d. pasirašytas susitarimas, kurio 4 paragrafas (juo abi vyriausybės įsipareigojo palaikyti viena kitą užsienyje) dėl atstovavimo Balkanų šalyse ir Turkijoje buvo įgyvendinamas praktiškai.

Lyginant latvių pabėgėlių gražinimo iš Turkijos ir Balkanų šalių ypatu-

⁴² **Aničas J. Petras Vileišis 1851–1926.** Vilnius: Alma littera, 2001, p. 435, 438.

⁴³ *Užsienio reikalų ministerijos žinynas.* Kaunas, 1933, p. 232.

⁴⁴ **Kasparavičius A.** *Tarp politikos ir diplomatijos: Šventasis Sostas ir Lietuvos Respublika.* Vilnius: LII leidykla, 2008 [762 p.], p. 76–77.

⁴⁵ *Lietuvos kariuomenės karininkai, 1918–1953.* T. 5. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2005, p. 114. (Už nuorodą dėkoju kolegei dr. Aušrai Jurevičiūtei.)

⁴⁶ **Gimžauskas E.** *Baltarusių veiksnys formuojantis Lietuvos valstybei 1915–1923 m.* Vilnius: LLI leidykla, 2003, p. 126–137.

mus svarbūs Latvijos istorikų darbai, Ainaro Lerhio (*Ainārs Lerhis*) darbas apie Latvijos Respublikos atstovybes užsienyje. Iš A. Lerhio atlikto tyrimo aiškėja keletas labai svarbių dalykų. Pirma, Latvijos užsienio reikalų ministerija vykdė latvių pabėgėlių gražinimą iš Vidurio Europos, Balkanų šalių, Turkijos panašiu laiku kaip ir Lietuva – 1920 m. liepą–1921 m. balandį. Antra, ji tai darė, siųsdama į misiją diplomatinę atstovą ir vyriausybės delegatą Aleksandrą Kacensą (*Aleksandrs Kacens*) ir sekretorių bei konsulinį agentą Konradą Kacensą (*Konrāds Kacens*). A. Kacensas turėjo Latvijos vyriausybės įgaliojimą gražinti (repatrijuoti ir reevakuoti) latvių pabėgėlius iš Austrijos, Azerbaidžano, Bulgarijos, Čekoslovakijos, Jugoslavijos, Gruzijos, Graikijos, Rumunijos ir Turkijos. Trečia, latvių pabėgėliai grįžo kitu nei lietuviai maršrutu: Tiflisas–Konstantinopolis–Sofija–Belgradas–Viena–Praha–Varšuva–Klaipėda–Liepoja⁴⁷.

Iš Ėriko Jekabsono (*Ēriks Jēkabsons*) ir Valterio Ščerbinskio (*Valters Ščerbinskis*) biografiniame žodyne esančios Aleksandro Kacenso biografijos⁴⁸ aiškėja, kad A. Kacensas, Latvijos vyriausybės įgaliotinis Rumunijoje, Turkijoje ir Ukrainoje, turėjo karinį išsilavinimą (buvo baigęs Kazanės karo mokyklą) ir 1919 m. pabaigoje gavo kapitono laipsnį. Kapitono laipsnis jam buvo suteiktas adm. A. Kolčako už nuopelnus Sibiro vyriausybei. Jis, kaip ir kpt. B. Blaveščiūnas, baigęs tarnybą Rusijos kariuomenėje, perėjo dirbti į diplomatinę tarnybą. Į misiją 1921 m. pasiūstas vyr. lttn. Juozas Macevičius, kaip ir A. Kacensas, buvo studijavęs Novorosijsko universitete (Odesoje). Todėl J. Macevičiaus kandidatūra misijai į Balkanų šalis ir Turkiją, straipsnio autorės manymu, pasirinkta neatsitiktinai.

Apžvelgę lietuvių ir latvių istoriografiją, tiesiogiai ar netiesiogiai susijusią su Lietuvos ir (ar) Latvijos piliečių karo pabėgėlių, tremtinių ir belaisvių gražinimu į tėvynę iš Turkijos, Jugoslavijos ir Bulgarijos, jų interesų atstovavimu išvardintose šalyse, galime teigti, kad šiuo aktualiu Lietuvos istorijos klausimu iki šiol dar nėra mokslo publikacijos – vien fragmentai kitų XX a. Lietuvos istorijos problemų kontekste.

⁴⁷ **Lerhe A.** *Latvijas Republikas ārlietu dienests 1918–1941*. Rīga, 2005, lpp. 143–144.

⁴⁸ **Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V.** *Latvijas ārlietu dienesta darbinieki 1918–1991*. Biogrāfiska vārdnīca. Rīga: Zinātne, 2003, p. 147–149.

1.2. Šaltiniai

Lietuvos konsulinių institucijų Turkijoje, Jugoslavijoje ir jose dirbusių įgaliotinių veiklos analizei atlikti daugiausia informacijos yra nepublikuotuose šaltiniuose, saugomuose Lietuvos centriniame valstybės archyve (toliau – LCVA). Svarbiausi tyrimui dokumentai yra Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos 383 fonde, 7 apraše. Jame esančiose bylose saugoma Lietuvos užsienio reikalų ministerijos susirašinėjimo su Lietuvos vyriausybės įgaliotiniu Turkijoje kpt. B. Blaveščiūnu, Lietuvos atstovybėmis Vokietijoje, Didžiojoje Britanijoje, Latvijoje, Prancūzijoje, Šveicarijoje, Italijoje ir prie Šventojo Sosto dėl pabėgėlių grąžinimo iš Turkijos ir Balkanų šalių korespondencija. Iš jos aiškėja komitetų (vėliau – konsulinių atstovybių) įkūrimo Konstantinopolyje ir Belgrade aplinkybės, Komiteto Sofijoje, juose dirbusių karininkų veikla grąžinant karo pabėgėlius į Lietuvą ir jos vertinimas, finansinė situacija, uždarymo aplinkybės. Svarbi ir jose esanti informacija apie vyr. ltn. Juozo Macevičiaus (1921 m. gegužės–rugsėjo mėn.) ir Vaclovo Sidzikausko (1922 m. kovo mėn.) misijas Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje.

Archyvinės informacijos spragas užpildyti padeda to meto Lietuvos spauda ir atsiminimai. Apie Komitetą Konstantinopolyje ir kelią, kuriuo buvo grįžtama į Lietuvą iš Turkijos, rašoma dienraštyje „Lietuva“. Leidinyje pateikta informacija padėjo patikslinti ir papildyti archyvinius duomenis apie kpt. B. Blaveščiūnui suteiktą įgaliojimų laiką ir jo veiklą Konstantinopolyje rūpinantis lietuviais pabėgėliais⁴⁹. Ypač vertingos medžiagos tyrimui suteikia Lietuvos diplomato Vaclovo Sidzikausko atsiminimai. Tuo metu jis buvo Lietuvos Respublikos atstovas Šveicarijoje ir 1921 m. pabaigoje (atsiminimuose teigiama, kad 1922 m. pavasarį – S. G.) ministerijos jam buvo patikėta misija uždaryti veikiančias konsulines Lietuvos atstovybes Turkijoje ir Jugoslavijoje ir nutraukti Lietuvių komiteto Sofijoje veiklą. Atsiminimuose kone ištaisai pateikiamas jo 1921 m. balandžio mėnesį Užsienio reikalų ministerijai rašytas pranešimas-ataskaita apie misijos įvykdymą⁵⁰. Tačiau V. Sidzikausko atsimini-

⁴⁹ Iš Kaukazo į Lietuvą. *Lietuva*, 1921 02 26, Nr. 45, p. 2; Lietuvių vargai Konstantinopoly. *Lietuva*, 1921 02 12, Nr. 34, p. 3.

⁵⁰ **Sidzikauskas V.** *Lietuvos diplomatijos paraštėje*. Vilnius: Vaga, 1994, p. 33–47.

mų tekste, palyginti su pranešimu ministerijai, akivaizdžiai stinga keletu dalykų. Pirmiausia juose nerasime jokios konkrečios informacijos apie konsulinių atstovybių finansinę būklę. Antra, apie J. Macevičiaus misiją tik užsiminta, bet neįvardyti jo konkrečiai atlikti veiksmai (tarytum jos ir nebuvo). Trečia, neįvardyta konkrečiai kpt. B. Blaveščiūno veikla padedant Lietuvos piliečiams ir kpt. L. Lippingo pastangos ginti Lietuvos interesus Jugoslavijoje. Ir ketvirta, ypač iškelti jo paties, t. y. V. Sidzikausko, nuopelnai „sutvarkant reikalą“⁵¹.

Įvertinę šaltinius ir istoriografiją galime įvardyti tris iki šiol neišspręstas problemas: pirmoji – Lietuvos atstovavimui Turkijoje ir Balkanų šalyse 1920–1922 m. lietuvių istoriografijoje dėmesio praktiškai neskirta, antroji – publikuotuose šaltiniuose akcentuojamas V. Sidzikausko vaidmuo uždarant konsulines atstovybes, bet neatskleidžiamas grįžimo procesą iš Turkijos ir Balkanų šalių organizavusių ir jį koordinavusių karininkų indėlis, trečia – nepublikuotuose šaltiniuose yra labai skirtingų komitetuose ir konsulinėse atstovybėse dirbusių asmenų vertinimų, todėl, neatlikus išsamaus tyrimo, sunku šiuos vertinimus patvirtinti arba paneigti.

2. LIETUVOS RESPUBLIKOS PILIEČIŲ KOMITETAS KONSTANTINOPOLYJE 1920 M. LAPKRIČIO 1 D.–1921 M. VASARIO 9 D.: ĮSTEIGIMAS, NARIAI, VEIKLA

2.1. Lietuvos Respublikos piliečių komiteto Konstantinopolyje įsteigimo aplinkybės

Lietuvos Respublikos piliečių komiteto Konstantinopolyje (toliau – Komitetas Konstantinopolyje) įkūrimo aplinkybės jo pirmininko kpt. B. Blaveščiūno ir Užsienio reikalų ministerijos aiškinamos skirtingai, tačiau esmė ta pati – Turkijoje atsiradusiems apie 200 Lietuvos piliečių,

⁵¹ Sidzikauskas V. *Lietuvos diplomatijos paraštėje*. Vilnius: Vaga, 1994, p. 35.

pirma, reikėjo dokumentų, kuriuos pripažintų Antantės aukštieji komisarai Konstantinopolyje ir kitų Europos šalių, per kurias lietuviai galėjo grįžti į Lietuvą, vyriausybės. Antra, jie neturėjo kur apsistoti, kol atsiras galimybė išvykti į tėvynę, ir lėšų, kad galėtų pragyventi. B. Blaveščiūnas pirmame pranešime URM aiškino, kad Konstantinopolyje esantys lietuviai „turi liudijimus apie jų lietuvišką kilmę, bet neturi reikalingų dokumentų (pasų), kad galėtų tęsti kelionę“⁵². Tai buvo tiesa, nes dar iki B. Blaveščiūno atvykimo Konstantinopolyje jau buvo apie 50 pabėgėlių su Krymo lietuvių komiteto pasais, kurių užsienio valstybės nevizavo, todėl jie negalėjo grįžti į Lietuvą⁵³. Buvo akivaizdu, kad Konstantinopolyje reikia organo, kuris gintų lietuvių interesus. Todėl buvo sušauktas „Lietuvos piliečių susirinkimas“⁵⁴ situacijai aptarti ir įkurtas Komitetas Konstantinopolyje⁵⁵.

Komiteto ar kito lietuviams (Lietuvos piliečiams) atstovaujančio organo reikėjo dar ir dėl kitų priežasčių. Dauguma Konstantinopolyje esančių lietuvių buvo karininkai, tarnavę Rusijos kariuomenėje. Dalis jų (vieni – savanoriškai, kiti – prievarta) tarnavo gen. ltn. A. Denikino ir gen. ltn. P. Vrangelio armijoje ir į Turkiją pasitraukė kartu su ja⁵⁶. Tiek kariškiai, tiek kai kurie civiliai pabėgėliai negalėjo grįžti į Lietu-

⁵² 1920 11 20 B. Blaveščiūno raportas URM apie Lietuvos piliečių komitetą Konstantinopolyje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 66–67.

⁵³ 1921 11 04 užsienio reikalų ministro laiškas Lietuvos atstovui Šveicarijoje V. Sidzikauskui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 38.

⁵⁴ Užsienio reikalų ministras buvo skeptiškos nuomonės apie Konstantinopolyje sušauktą „lietuvių susirinkimą“, kuris išrinko Komitetą Konstantinopolyje. Jis V. Sidzikauskui rašė: „Tame susirinkime iš tikrų lietuvių vargu bau kas buvo dalyvavęs. Tatai matyti iš išrinkto komiteto sąstato.“ Žr.: 1921 11 04 užsienio reikalų ministro laiškas Lietuvos atstovui Šveicarijoje V. Sidzikauskui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 38.

⁵⁵ 1920 11 20 B. Blaveščiūno raportas URM apie Lietuvos piliečių komitetą Konstantinopolyje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 66–67.

⁵⁶ Gen. ltn. A. Denikino ir gen. ltn. P. Vrangelio armijos likučiai, spaudžiami bolševikų, traukėsi iš Krymo. Dalis jų laivais pasiekė Konstantinopolį. Gen. ltn. P. Vrangelio daliniuose buvo nemažai lietuvių karininkų ir eilinių karių. Lietuvos vyriausybė stengėsi išlaisvinti lietuvius nuo tarnybos gen. ltn. P. Vrangelio kariuomenėje. Tuo nuo 1920 m. rugsėjo mėn. rūpinosi Steigiamojo Seimo kanceliarijos direktorius, ypatingasis įgaliotinis Ukrainoje Andrius Lisauskas (jis buvo ir Lietuvos taikos derybų su Ukraina delegacijos narys – S. G.) ir Rapolas Juodelė. Jie Lietuvos URM buvo išsiųsti į specialią misiją – turėjo išduoti pa-

vą, nes su „Rusijos pasais“ užsienio valstybės jų neįsileido. Taigi reikėjo kitos valstybės dokumentų⁵⁷.

Komitetų Lietuvos piliečių interesams ginti (Lietuvių komitetų, Tautos tarybų ir pan.) steigimo praktika 1917–1920 m. egzistavo tiek įstančioje Rusijos imperijoje (Rusijoje, Ukrainoje, Gruzijoje, Azerbaidžane), tiek kitose užsienio šalyse (Turkijoje, Jugoslavijoje). Komitetai, susisiekę su Lietuvos Valstybės Taryba, o vėliau – su Laikinąja Lietuvos vyriausybe, gaudavo oficialų įgaliojimą atstovauti Lietuvos piliečių interesams priimančiojoje šalyje ir tapdavo Lietuvos Valstybės Tarybos arba Laikinios Lietuvos vyriausybės įgaliojiminiais⁵⁸. Analogiška praktika buvo ir Latvijoje⁵⁹. Paskirtieji įgaliojiminiai turėjo konsulinis įgaliojimus⁶⁰.

Apie Komiteto Konstantinopolyje įkūrimą pranešimą Lietuvos užsienio reikalų ministerijai kpt. B. Blaveščiūnas išsiuntė 1920 m. lapkričio 20 d. Kaune jis buvo gautas 1920 m. gruodžio 13 d.⁶¹ Komiteto Konstantinopolyje būstinės adresas – Minareto g. 5, Pera, Osmali–Medid pusė,

sus lietuviams Pietų Rusijoje, Ukrainoje ir Kryme ir pasirūpinti, kad į gen. ltn. Vrangelio kariuomenę mobilizuoti lietuviai būtų paleisti ir grąžinti į Lietuvą. Dalis Pietų Rusijoje ir Kryme buvusių lietuvių grįžo per Rumuniją ir Čekoslovakiją. A. Lisauskas susitarė dėl jų kelionės per Rumunijos ir Čekoslovakijos teritoriją. Į Lietuvą grįžo apie 300 lietuvių tremtinių. A. Lisauskas misiją baigė 1921 m. balandžio 3 d. ir iš Odesos per Rumuniją grįžo į Lietuvą. Žr.: Tremtinių reikalai. *Laivė*, 1920 09 16, Nr. 189, p. 1; Mūsų tremtiniai grįžta iš Pietų Rusijos. *Laisvė*, 1921 01 09, Nr. 6, p. 1; Kaunas: Elta, 1921 04 19. *Laisvė*, 1921 04 21, Nr. 86, p. 1; 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 7.

⁵⁷ 1921 11 04 užsienio reikalų ministro laiškas Lietuvos atstovui Šveicarijoje V. Sidzikauskui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 38.

⁵⁸ **Grigaravičiūtė S.** Lietuvos įgaliojiminiai, jų statusas ir funkcijos 1918–1922 metais. Pranešimas skaitytas nacionalinėje mokslinėje konferencijoje „Lietuvos diplomatija ir diplomatai XV–XXI a. (I)“ (LEU, Vilnius) 2015 12 04. **Grigaravičiūtė S.** Diplomacy of the Council of Lithuania (September 1917–May 1920). *Vesture: avoti un cilveki. XXV starptautisko zinatnisko lasijumu materiali. Vesture XIX.* Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgads „Saulē“, 2016, p. 90–104; **Grigaravičiūtė S.** Lithuanian-Latvian Consular Cooperation in Vladivostok, 1921–1922. Pranešimas skaitytas tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „The 17th International Scientific Conference. *Society and Culture: Science Through the Ages*“ (Liepāja University, Liepāja) 2016 05 22.

⁵⁹ **Lerhe A.** *Latvijas Republikas ārlietu dienests 1918–1941.* Rīga, 2005, lpp. 133–139.

⁶⁰ Mūsų tremtinių ir jų turtų grąžinimas iš Sovietų Rusų (pašnekesys su S. Šimkum). *Lietuva*, 1921 03 12, Nr. 56, p. 1.

⁶¹ 1920 11 20 B. Blaveščiūno pranešimas Lietuvos URM. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 65.

Konstantinopolis (pranc. k. *Rue Minaret Pera Nr. 5, Côté Osmali–Medid, Constantinople*)⁶².

2.2. Komiteto Konstantinopolyje nariai ir jų charakteristika

1920 m. lapkričio 1 d. susikūrusį komitetą sudarė penki nariai, trys iš jų – išėję į atsargą Rusijos kariuomenės karininkai, kilę iš Kauno gubernijos – kapitonas Bronius Blaveščiūnas, leitenantai Andrejus Milleris ir Anatolis Pokramovičius, – ir du iš Suvalkų ir Gardino gubernijų kilę asmenys – Salomonas Geselsonas ir Jakobas Abramovičius (žr. 1a ir 1b lenteles)⁶³. 1921 m. lapkričio 4 d. užsienio reikalų ministro laiške V. Sidzikauskui abejojama, ar susirinkime, kuris išrinko Komitetą Konstantinopolyje, „iš tikrų lietuvių vargu bau kas buvo dalyvavęs“. Nesant tikslesnių duomenų apie susirinkimo dalyvius, nei pavirtinti, nei paneigti šios ministro abejonės negalime. Kiek vėliau Komiteto Konstantinopolyje sudėtis keitėsi. A. Milleris dėl neteisėtai išduodamų Lietuvos pasų iš Komiteto Konstantinopolyje buvo pašalintas. Į Komitetą buvo paskirti nauji nariai – plk. A. Benjaševičius, kpt. Leopoldas Lippingas ir kpt. Šiaučius⁶⁴. Komiteto Konstantinopolyje biuras įsikūrė europinėje Konstantinopolio dalyje – Pera (*Péra*), kurioje telkėsi pabėgėliai (kariai ir civiliai) iš Rusijos⁶⁵.

⁶² 1921 02 09 viceministro P. Klimo telegrama į Konstantinopolį B. Blaveščiūnui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 60. Tas pat prancūzų kalba. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 53.

⁶³ 1920 11 20 B. Blaveščiūno raportas URM apie Lietuvos piliečių komitetą Konstantinopolyje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 66–67.

⁶⁴ 1921 03 03 URM PDD direktoriaus B. K. Balučio *pro memoria* (apie Lietuvių komitetą ir lietuvių tremtinius Konstantinopolyje). LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 39.

⁶⁵ Iš Kaukazo į Lietuvą. *Lietuva*, 1921 02 26, Nr. 45, p. 2.

1a lentelė. Komiteto Konstantinopolyje valdybos narių sąrašas su Lietuvos URM 1920 11 27 apie juos pateikta informacija

Komiteto nario vardas ir pavardė (lietuvių ir prancūzų kalbomis)	Statusas komitete	Turimas kario laipsnis	Gimimo (kilmės) vieta	Išsilavinimas
Bronius Blaveščiūnas (Bronisław Blawiestchounasse)	pirmininkas	kapitonas	Panevėžys, Kauno gubernija	Baigęs Imperatoriaus Aleksandro kadetų mokyklą Sankt Peterburge, buvo Politechnikos instituto ekonomikos studentas. Baigęs Kaukazo aviacijos mokyklos teorinį kursą ir pilotų aukštojo pilotavimo kursus Sevastopolyje
Andrejus Milleris (Andrei Miller)	sekretorius	jūrų laivyno leitenantas	Panevėžys, Kauno gubernija	Baigęs jūreivių kadetų mokyklą Sankt Peterburge
Anatolijus Pokramovičius (Anatoli Pokramovitche)	narys	jūrų laivyno leitenantas	Kauno gubernija	Baigęs jūreivystės mokyklos Sankt Peterburge kursą
Salomonas Geselsonas (Salomon Guesselson)	narys	–	Vilkaviškio apskritis, Suvalkų gubernija	Baigęs Kauno gimnaziją ir Esene esančio Fridbergo politechnikos instituto kursą
Jokūbas Abramovičius (Jakob Abramovitch)	iždininkas	–	Slonimas, Gardino gubernija	Baigęs gimnaziją Bialystoke

Sudaryta autorės remiantis: 1920 11 20 B. Blaveščiūno raportas URM apie Lietuvos piliečių komitetą Konstantinopolyje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 66–67.

1b lentelė. 1921 m. vasario mėn. Komiteto Konstantinopolyje valdybos narių sąrašė minimi nariai

Komiteto nario vardas ir pavardė (lietuvių ir prancūzų kalbomis)	Statusas komitete	Turimas kario laipsnis	Gimimo (kilmės) vieta	Išsilavinimas
Algirdas Benjaševičius	narys	pulkininkas	Vilniaus gubernija	
Šiaučiūnas (vardas nežinomas)	narys	kapitonas		
Leopoldas Lippingas	narys	kapitonas		

Sudaryta autorės remiantis: 1921 03 03 URM PDD direktoriaus B. K. Balučio *pro memoria* (apie Lietuvių komitetą ir lietuvių tremtinius Konstantinopolyje). LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 39.

Komiteto pirmininku tapęs 27 metų kpt. Bronius Blaveščiūnas iš pradžių užsienio reikalų viceministro, Politikos ir Bendrųjų reikalų departamentų direktorių buvo vertinamas skeptiškai, tačiau jo pastangos ir darbai gražinant Lietuvos piliečius iš Turkijos, konsulinių įgaliotinių Jugoslavijoje ir Bulgarijoje veiklos koordinavimas (1921–1922 m.) privertė juos pakęsti nuomonę. Prie skeptiškos nuomonės apie kpt. B. Blaveščiūną formavimo prisidėjo ir plk. Banevičiaus (vardas autorei nežinomas), grįžusio su pirmąja lietuvių banga iš Konstantinopolio, B. Balučiu išsakyta nuomonė apie komiteto (bet ne B. Blaveščiūno – S. G.) veiklą. Raštuose ministerijai ir Lietuvos atstovams Europoje jis buvo pristatomas kaip „pasiturinčio valdininko“ sūnus, kuriam lietuvių kalbos mokytį „tėvas pasamdė lietuvių mokytoją studentą Žilinską“⁶⁶. Ir vyr. ltn. J. Macevičius, ir V. Sidzikauskas, revizavę B. Blaveščiūno veiklą Konstantinopolyje 1921–1922 m. (apie tai žr. toliau tekste), vertino teigiamai. Teigiamai apie Komiteto Konstantinopolyje pirmininką atsiliepė ir buvęs Prancūzijos aukštojo komisaro Konstantinopolyje Pasų tarnybos viršininkas karininkas Leleu⁶⁷.

Labiausiai šešėlį Komiteto Konstantinopolyje veiklai metė sekretoriumi išrinktas ltn. A. Milleris, komiteto nariu tapęs greičiausiai, kad pasipelnytų, ir išdininkas J. Abramovičius. Abu išvyko į Bulgariją. Pirmasis – 1921 m. pradžioje, antrasis – 1921 m. viduryje. Abiejų 1921 m. kovo mėn. gauti Lietuvos pasai buvo anuliuoti⁶⁸. Kiek vėliau į Komiteto Konstantinopolyje valdybos narių sąrašą dar buvo įtraukti plk. A. Benjaševičius, kpt. Leopoldas Lippingas ir kpt. Šiaučiūnas⁶⁹.

Komiteto Konstantinopolyje pirmininkas B. Blaveščiūnas pirmame pranešime URM prašė: 1) Lietuvos Vyriausybės pripažinti Lietuvos Respublikos piliečių komitetą Konstantinopolyje kaip kompetentingą organizaciją, išduodančią liudijimus lietuviams, kurie neturi pasų, bet turi lietuvišką kilmę įrodančius dokumentus; 2) leisti veikti Lietuvos Respublikos vyriausybės vardu siekiant apginti Lietuvos piliečių interesus;

⁶⁶ 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 11a.

⁶⁷ Ten pat, l. 9.

⁶⁸ 1922 03 28 V. Sidzikausko nota Bulgarijos URM. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 18.

⁶⁹ 1921 03 03 URM PDD direktoriaus B. K. Balučio *pro memoria* (apie Lietuvių komitetą ir lietuvių tremtinius Konstantinopolyje). LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 39.

3) atsiųsti instrukcijų⁷⁰.

1921 m. vasario mėn. Komitetas Konstantinopolyje, paskyrus kpt. B. Blaveščiūną Lietuvos vyriausybės įgaliotiniu Turkijoje, buvo reorganizuotas į Lietuvos Respublikos konsulinę atstovybę Konstantinopolyje (Turkijoje). J. Abramovičius tapo įgaliotinio sekretoriumi ir „iždininku“⁷¹, o Aleksandras Lazarevas – vertėju⁷².

2.3. Komiteto Konstantinopolyje funkcijos

Penkios pagrindinės Komiteto Konstantinopolyje funkcijos buvo išdėstytos 1920 m. lapkričio 20 d. pranešime Lietuvos užsienio reikalų ministerijai prancūzų kalba. Pranešimą pasirašė visi penki Komiteto Konstantinopolyje nariai. Pranešimas, greičiausiai rašytas sekretoriaus ltn. A. Počamovičiaus (*Poczamowitch*), nes kpt. B. Blaveščiūnas, ministerijos duomenimis, prancūzų kalbos nemokėjo. Pirmoji pranešime nurodyta funkcija – užmegzti ryšius su Lietuvos Respublikos vyriausybe ir informuoti apie Lietuvos piliečių padėtį Turkijoje. Antroji – užmegzti ryšius su vietos valdžia ir išsiaiškinti lietuvių išvykimo iš Konstantinopolio galimybes (jūra ar sausuma, ir kelionės kaina). Tai buvo svarbus uždavinys, nes Konstantinopolį tuomet kontroliavo Antantės valstybės, tad Komitetui Konstantinopolyje reikėjo gauti Antantės aukštųjų komisarų Konstantinopolyje pripažinimą ir visą įmanomą paramą. Trečioji funkcija – pasirūpinti lietuvių pabėgėlių gyvenamąja vieta ir maitinimu, kad jie galėtų „gyventi Konstantinopolio barakuose karo pabėgėliams, kaip ir pabėgėliai iš Estijos ir Latvijos“. Dauguma pabėgėlių į Konstantinopolį atvyko be pinigų ir be dokumentų, todėl neturėjo nei kur, nei iš ko gyventi, o neturėdami reikiamų dokumentų, negalėjo išvykti. Tai buvo trečiosios, nurodytos Komiteto Konstantinopolyje, funkcijos dalis – prašyti aukštojo Prancūzijos komisaro Konstantinopolyje leidimo pabėgėliams lietuviams išvykti į tėvynę⁷³. Ket-

⁷⁰ 1920 11 20 B. Blaveščiūno raportas URM apie Lietuvos piliečių komitetą Konstantinopolyje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 69–69a.

⁷¹ 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 7.

⁷² 1921 11 04 užsienio reikalų ministro laiškas Lietuvos atstovui Šveicarijoje V. Sidzikauskui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 39.

⁷³ 1920 11 20 B. Blaveščiūno raportas URM apie Lietuvos piliečių komitetą Konstantino-

virtoji funkcija buvo ta, dėl kurios iš esmės ir buvo įsteigtas Komitetas Konstantinopolyje, – išduoti pažymėjimus (*certificat*), kad galėtų išvykti, tiems, kurie neturi pasų, bet turi dokumentus, galinčius įrodyti jų lietuvišką kilmę. Na ir penktoji funkcija – ginti lietuvių interesus⁷⁴.

2.4. Komiteto Konstantinopolyje pirmininko kpt. Broniaus Blaveščiūno veikla (1920 m. lapkričio–1921 m. sausio mėn.)

2.4.1. Pabėgėlių apgyvendinimo, maitinimo organizavimas, pasų ir vizų išdavimas

Tik susikūrus Komitetui, pirmiausia imta rūpintis finansine parama. Kpt. B. Blaveščiūnas kaip Komiteto Konstantinopolyje pirmininkas lankėsi pas sultoną, kelis princus, didįjį vizirį, Konstantinopolyje reziduojantį Popiežiaus nuncijų mgr. Angelo Maria Dolci, prašęs paremti lietuvių pabėgėlius ir gavęs tam tikslui pinigų. Konkreti suma šaltiniuose neįvardyta⁷⁵. B. Blaveščiūno pastangomis buvo įsteigtas bendrabutis lietuviams pabėgėliams, į kurį iš įvairių rusų pabėgėlių stovyklų buvo perkelti lietuviai, iki gaus leidimą grįžti į Lietuvą⁷⁶. Konstantinopolyje pabėgėliams padėjo Amerikos Raudonasis Kryžius⁷⁷. Jis buvo įsteigęs valgyklų, duodavo pabėgėliams drabužių ir 40 Turkijos lirų kelionės išlaidoms padengti⁷⁸. Pirmiausia buvo stengiamasi gražinti į Lietuvą asmenis, prieš Pirmąjį pasaulinį karą gyvenusius Kauno gubernijoje. Tačiau rūpintasi ir tais, kurie buvo kilę iš Vilniaus, Gardino, Naugarduko, Ilukštės ir Daugpilio (oficialiai tokiems asmenis į Lietuvą grįžti nebuvo leidžiama – S. G.)⁷⁹.

Viena pagrindinių Komiteto Konstantinopolyje veiklų buvo pasų ir

polyje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 67–67a.

⁷⁴ Ten pat.

⁷⁵ 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 9.

⁷⁶ Ten pat, l. 11a.

⁷⁷ 1920 11 20 B. Blaveščiūno raportas URM apie Lietuvos piliečių komitetą Konstantinopolyje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 68–68a.

⁷⁸ *Eltos* pranešimas. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 56–57.

⁷⁹ 1921 11 04 užsienio reikalų ministro laiškas Lietuvos atstovui Šveicarijoje V. Sidzikauskui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 39–39a; 41a.

vizų išdavimas Lietuvos piliečiams. Nuo 1920 m. lapkričio 1 iki 1921 m. vasario 28 d. buvo išduoti 668 įregistruoti pasai (įrašyti pasų registracijos knygoje)⁸⁰. Iš juos gavusiųjų abejonių dėl Lietuvos pilietybės nekėlė tik 125 asmenys, likusieji Lietuvos Respublikos pasus gavo pateikę netiesioginius įrodymus arba kitų asmenų liudijimus⁸¹.

Komitetas Konstantinopolyje nuomojo biuro patalpas ir samdė raštinės tarnautojus, mokėjo jiems algą. Pagrindines pajamas sudarė už pasus ir vizas gauti pinigai, tačiau jų neužteko. Komitetas už liudijimo išdavimą ėmė 4 Turkijos liras (ltgs), už vizą į Lietuvą – 1 ltgs. B. Blaveščiūnas pirmajame pranešime URM skundėsi, kad nėra kuo maitinti pabėgėlių. Jų maisto dienos norma kainavo „65 piastus“. Kad galima būtų pragyventi Konstantinopolyje mėnesį, reikėjo 150 Turkijos lirų⁸². Kpt. B. Blaveščiūnas mokesčiams už nuomą ir tarnautojų algoms skolinosi pinigų iš privačių asmenų. Iš pradžių kpt. B. Blaveščiūnui talkino jo sekretorius lt. A. Milleris, išdininkas J. Abramovičius ir vertėjas Aleksandras Lazarevas⁸³.

Komitetas Konstantinopolyje siekė palaikyti ryšį su Lietuvių komitetu Kryme. Konstantinopolyje buvo įsikūrusi ir kuri laiką veikė Stojanovskio⁸⁴ vadovaujama „Lietuvių–estų prekybos ir transporto draugija“. Kpt. B. Blaveščiūnas buvo išdavęs jai įgaliojimą „reevakuoti ir repatrijuoti palikusius Rusijoje Lietuvos piliečius“⁸⁵. Apie tai, kad „Lietuvių–estų prekybos ir transporto draugija“ tarpininkaus „tarp atbėgusių Turkijon ir pasilikusių Rusijoje Lietuvos piliečių giminių ir pažįstamų ir kad jis

⁸⁰ 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 10.

⁸¹ Ten pat.

⁸² 1920 11 20 B. Blaveščiūno raportas URM apie Lietuvos piliečių komitetą Konstantinopolyje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 69.

⁸³ 1921 11 04 užsienio reikalų ministro laiškas Lietuvos atstovui Šveicarijoje V. Sidzikauskui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 39–39a; 41a.

⁸⁴ Stojanovskis turėjo komiso parduotuvę „Occasion“ Konstantinopolyje. Joje supirkdavo iš pabėgėlių daiktus. Vieną dieną jis uždarė parduotuvę ir dingo su visais pabėgėlių daiktais. Žiniai apie jo pabėgimą pasklidus Paryžiuje rusų laikraščiuose buvo mestas šešėlis ir lietuviams. Žr.: 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 11.

⁸⁵ 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 11.

įgaliojęs ją vežioti jiems laiškus, pinigus bei siuntinius“, buvo pranešęs Antantės šalių aukštiesiems komisarams Konstantinopolyje ir pašęs leisti draugijai tuos darbus atlikti. Leidimas buvo gautas⁸⁶.

2.4.2. Bendradarbiavimas su Antantės aukštaisiais komisarais

Kpt. B. Blaveščiūnas Konstantinopolyje kreipėsi į Antantės šalių aukštuosius komisarus, prašydamas pripažinti Komitetą Konstantinopolyje ir suteikti jam pagalbą reevakuojant ir repatrijuojant Lietuvos piliečius. 1920 m. lapkričio 20 d. pranešime Lietuvos URM kpt. B. Blaveščiūnas minėjo, kad Komitetui Konstantinopolyje pavyko susitarti su aukštuoju Italijos komisaru, kad praleistų grupę lietuvių, vykstančių jūra per Triestą į Lietuvą „savo jėgomis“. Už jų kelionę turėjo būti sumokėta labdarinių organizacijų lėšomis, kurių prašyti įsipareigojo Komitetas Konstantinopolyje. Kelionėje pabėgėlius turėjo maitinti Raudonojo Kryžiaus organizacijos atstovai⁸⁷. Kpt. B. Blaveščiūnas prašė JAV aukštąjį komisarą globoti Komitetą Konstantinopolyje⁸⁸. Tačiau jau po savaitės paaiškėjo, kad kelionė per Triestą negalima. 1920 m. lapkričio 27 d. B. Blaveščiūnas iš Italijos konsulato Konstantinopolyje gavo memorandumą, kad lietuvių pabėgėlių repatriacija per Triestą yra uždrausta. Klausė Lietuvos URM, ką tokioje kritiškoje situacijoje daryti⁸⁹.

Draudimas vykti per Triestą buvo atšauktas. 1921 m. sausio 9 d. Italijos generalinis komisaras Trieste pranešė Italijos vyriausybei įgaliotiniui Kaune, kad yra 500 lietuvių kilmės pabėgėlių, kuriems išduoti Komiteto Konstantinopolyje pasai⁹⁰. 1921 m. sausio 16 d. Italijos įgaliotinis Lietuvoje Umberto Sala Lietuvos URM pranešė, kad iš generolo de la Venetie Julienne sužinojo, jog Lietuvos piliečiai galės grįžti per Triestą⁹¹.

⁸⁶ 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 11.

⁸⁷ 1920 11 20 B. Blaveščiūno raportas URM apie Lietuvos piliečių komitetą Konstantinopolyje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 68–68a.

⁸⁸ Ten pat.

⁸⁹ 1920 11 27 B. Blaveščiūno laiškas URM. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 70–71.

⁹⁰ 1921 01 09 Italijos įgaliotiniui Lietuvoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 64.

⁹¹ 1921 01 16 Italijos įgaliotinio Lietuvoje Umberto Sala pranešimas URM. LCVA, f. 383,

2.5. Komiteto Konstantinopolyje pirmininko tapsmas Lietuvos vyriausybės įgaliotiniu (1921 m. sausio 19–1921 m. vasario 28 d.)

1921 m. sausio mėn. Lietuvos užsienio reikalų ministerija, norėdama leisti veikti kpt. B. Blaveščiūnui Lietuvos Respublikos vyriausybės vardu, siekiant ginti Lietuvos piliečių interesus, tikrino kpt. B. Blaveščiūno pranešime (rašytame 1920 m. lapkričio 20 d.) URM pateiktą informaciją apie Komiteto Konstantinopolyje narius ir ypač jo pirmininką. Užsienio reikalų ministerija užklausė Krašto apsaugos ministerijos⁹², o pastaroji – Panevėžio komendantas⁹³, ar gauta informacija apie jo kilmę iš Panevėžio yra tikra. Jokių duomenų apie B. Blaveščiūną iš Panevėžio komendantas negauta⁹⁴.

1921 m. sausio 17 d. Lietuvos URM iš Lietuvos atstovo Londone A. Tiškevičiaus gavo Didžiosios Britanijos URM užklausą, ar Lietuvos vyriausybė sutinka suderinti ir apmokėti 19 Lietuvos piliečių, evakuotų iš Krymo (septyni iš jų su šeimomis, turintys Lietuvių komitetų Sevastopolyje, Simferopolyje ir Konstantinopolyje išduotus liudijimus), prašiusių Didžiosios Britanijos aukštojo komisaro Konstantinopolyje pagalbos grįžti į Lietuvą, repatrijavimo išlaidas⁹⁵. Kiek vėliau, 1921 m. sausio 29 d., informacija apie lietuvių kilmės karininkus su šeimomis iš gen. ltn. P. Vrangelio armijos Konstantinopolyje URM buvo gauta ir iš Prancūzijos komisaro Baltijos valstybėse Gabrieliaus Padovani⁹⁶.

Didžiosios Britanijos užklausa paskatino URM viceministrą Petrą Klimą 1921 m. sausio 18 d. išsiųsti laišką Lietuvos pasiuntinybei Vokietijoje ir prašyti telegrama perduoti kpt. B. Blaveščiūnui įgaliojimą išduoti Lietuvos piliečiams Konstantinopolyje laikinus pažymėjimus, kurie padėtų grįžti į Lietuvą⁹⁷. Nurodyta, kad Lietuvos piliečiais galima laikyti asmenis, gimu-

ap. 7, b. 214, l. 63.

⁹² 1921 01 18 KAM telegrama J. Šauliui (URM). LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 54.

⁹³ 1921 01 16 Panevėžio komendantas kpt. Chodokausko telegrama KAM ministro padėjėjui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 55.

⁹⁴ Ten pat.

⁹⁵ 1921 01 17 A. Tiškevičiaus Lietuvos atstovo Londone Lietuvos URM persiųstas *Foreign Office* laiškas. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 48.

⁹⁶ 1921 01 29 G. Padovani raštas Lietuvos URM. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 49.

⁹⁷ 1921 01 21 P. Klimo telegrama Lietuvos pasiuntinybei Berlyne, kuri turėjo būti per-

sius Lietuvoje, ir tuos, kurie gyveno Lietuvoje 10 metų prieš karą, išskyrus Rusijos tarnautojus (valdininkus). Lietuvos teritorija prašo laikyti senąją Kauno guberniją ir Suvalkų guberniją be Suvalkų ir Augustavo apskričių, taip pat Vilniaus guberniją be Dysnos ir Vileikos apskričių⁹⁸. Lietuvos pasiuntinybė Vokietijoje ministerijos laišką dėl įgaliojimų B. Blaveščiūnui suteikimo gavo sausio 20 d., tačiau telegramos tą dieną išsiųsti nebespėjo. Telegrama į Konstantinopolį buvo išsiųsta tik 1921 m. sausio 21 d.⁹⁹ Informacija apie Lietuvos vyriausybės įgaliotinio Turkijoje paskyrimą 1921 m. vasario 12 d. buvo paskelbta ir dienraštyje „Lietuva“¹⁰⁰.

Sutekęs kpt. B. Blaveščiūnui įgaliojimą išduoti Lietuvos piliečiams Konstantinopolyje laikinus pažymėjimus, kurie padėtų grįžti į Lietuvą, viceministras P. Klimas paprašė užsienio reikalų ministro Juozo Purickio kreiptis į Amerikos Raudonąjį Kryžių, kad padėtų Lietuvos piliečiams grįžti į tėvynę. Lietuvos vyriausybė išipareigojo padengti išlaidas¹⁰¹. Užsienio reikalų ministerijos viceministras 1921 m. vasario 9 d. prašė ir Lietuvos atstovo Rygoje Dovo Zauniaus kreiptis į Amerikos Raudonąjį Kryžių pagalbos (kad jis apsiimtų pagal liudijimus išduoti pašalpą grįžtantiems į Lietuvą)¹⁰².

URM kpt. B. Blaveščiūnui suteikti įgaliojimai rūpintis Lietuvos piliečiais Turkijoje dar kartą pakartoti 1921 m. vasario 9 d. telegramoje tiesiai į Konstantinopolį¹⁰³. Apie įgaliotinio Turkijoje paskyrimą pranešta ir kitoms Lietuvos atstovybėms Vokietijoje, Latvijoje, Anglijoje, Paryžiuje, Romoje, taip pat Antantės šalių įgaliotiniams Kaune. Per juos ir buvo palaikomas nuolatinis ryšys su aukštaisiais komisarais Konstantinopolyje. Lietuvos URM 1921 m. vasario 9 d. padėkojo G. Padovani už informaciją

siųsta į Konstantinopolį. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 59.

⁹⁸ 1921 02 09 P. Klimo telegrama į Konstantinopolį B. Blaveščiūnui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 53. Tas pat prancūzų kalba. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 60.

⁹⁹ 1921 01 22 V. Gailiaus, einančio Lietuvos atstovo Vokietijoje pareigas, pranešimas URM viceministrui P. Klimui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 58.

¹⁰⁰ Lietuvių vargai Konstantinopoly. *Lietuva*, 1921 02 12, Nr. 34, p. 3.

¹⁰¹ 1921 02 09 ranka rašytas užrašas (autorius nenurodytas). LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 46.

¹⁰² 1921 02 09 LR URM viceministro raštas Lietuvos atstovui Rygoje D. Zauniui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 50.

¹⁰³ 1921 02 09 P. Klimo telegrama į Konstantinopolį B. Blaveščiūnui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 53. Tas pat prancūzų kalba. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 60.

iš Konstantinopolio ir prašė perduoti Prancūzijos aukštajam komisarui Konstantinopolyje, kad Lietuva paskyrė Komiteto Konstantinopolyje pirmininką kpt. B. Blaveščiūną, kuris turės perimti Lietuvos piliečių globą ir išduoti laikinus liudijimus, kad jie galėtų grįžti į Lietuvą¹⁰⁴. B. Blaveščiūnas buvo prašęs Lietuvos vyriausybės pagalbos komunikuojant su Prancūzijos aukštuoju komisaru Konstantinopolyje.

Nuo 1921 m. vasario 9 d. prasidėjo naujas kpt. B. Blaveščiūno – Lietuvos vyriausybės įgaliotinio Turkijoje (*Delegue du Gouvernement de Lithuanie*) – veiklos laikotarpis. Lietuvos užsienio reikalų ministras 1921 m. gegužės 4 d. laiške kpt. B. Blaveščiūnui skyrė „gilios padėkos žodžius“ už „visus gerus darbus ir stropų pasidarbavimą, kurį atlikote Lietuvos interesoje“ ir skubėjo „podraug išreikšti viltį, kad savo patyrimu Tamsta ir toliau neatsisakysite patarnauti Tėvynei jos sunkiame darbe“¹⁰⁵.

Apibendrinant galima būtų teigti, kad Komiteto Konstantinopolyje įsteigimą lėmė sutampantys interesai: *viešasis* – Turkijoje atsirado Lietuvos piliečių, kuriems reikėjo jų interesams atstovaujančios institucijos, kad prireikus jiems išduotų Europos šalyse pripažįstamus dokumentus ir pasirūpintų jų apgyvendinimu, maitinimu, repatriacija ar reevakuacija, ir *privatus* – čia buvo ir P. Vrangelio armijos karininkų be dokumentų, su kuriais juos įleisť Europos valstybės. Komitetas Konstantinopolyje turėjo atlikti keletą funkcijų: *komunikacinę* – susisiekti su Lietuvos vyriausybe, Turkijos valdžia ir Antantės aukštaisiais komisarais, *socialinę* – pasirūpinti lietuvių pabėgėlių gyvenamąja vieta ir maitinimu, taip pat *konsulinę* – išduoti dokumentus ir ginti Lietuvos piliečių interesus.

¹⁰⁴ 1921 02 09 LR URM viceministro raštas Prancūzijos įgaliotiniui Lietuvoje G. Padovani. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 51.

¹⁰⁵ 1921 05 04 URM valdytojo, einančio ministro pareigas, laiškas kpt. B. Blaveščiūnui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 38.

3. KONSULINIS ATSTOVAVIMAS LIETUVOS PILIEČIAMS TURKIJOJE IR JUGOSLAVIJOJE NUO 1921 M. VASARIO 9 D. IKI VYR. LTN. J. MACEVIČIAUS ATVYKIMO

Informacija apie kpt. B. Blaveščiūno paskyrimą 1921 m. vasario 9 d. Lietuvos vyriausybės įgaliotiniu Turkijoje Konstantinopolį pasiekė ne iš karto. Telegrama iš Kauno į Konstantinopolį nukeliaudavo per 24–28 valandas¹⁰⁶, tačiau 1921 m. vasario 12 d. Prancūzijos aukštojo komisaro Konstantinopolyje dar nebuvo pasiekusi¹⁰⁷. Paaiškėjo, kad 1921 m. vasario 9 d. notos, įteiktos G. Padovani, turinys apie kpt. B. Blaveščiūno paskyrimą Prancūzijos aukštajam komisarui Konstantinopolyje vasario 12 d. dar nebuvo žinomas, todėl kpt. B. Blaveščiūno išduotų laikinų liudijimų lietuvių tremtiniais nepripažino Prancūzijos aukštasis komisaras Konstantinopolyje ir nedavė leidimų jiems išvykti. Kpt. B. Blaveščiūnas 1921 m. vasario 12 d. telegramoje Lietuvos užsienio reikalų ministerijai aiškino, kad Komitetas Konstantinopolyje negali padėti leidimų išvykti laukiantiems lietuviams tremtiniais, nes neturi galimybės telegrafu persiųsti Prancūzijos aukštajam komisarui Konstantinopolyje Lietuvos vyriausybės jam suteiktų įgaliojimų ir pranešti apie paskyrimą¹⁰⁸. Taigi reikėjo sulaukti oficialaus rašto arba iš Italijos atstovo Lietuvoje, arba iš Lietuvos pasiuntinybės Vokietijoje, per kurią buvo komunikuojama persiunčiant informaciją į Konstantinopolį. Atsitiktinai ar ne, tačiau tą pačią dieną (vasario 12-ąją) dienraštis „Lietuva“ užsiminė, kad į Lietuvą „iš Konstantinopolio su specialiu raportu“ atvyksta inžinierius Petras Vileišis¹⁰⁹. Jis ir padėjo Lietuvos vyriausybės įgaliotiniui kpt. B. Blaveščiūnui bendrauti su Prancūzijos aukštuoju komisarų Konstantinopolyje¹¹⁰. V. Sidzikausko

¹⁰⁶ 1921 08 27 J. Macevičiaus pranešimas užsienio reikalų ministrui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 45.

¹⁰⁷ 1921 02 12 B. Blaveščiūno telegrama iš Konstantinopolio Lietuvos URM. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 52–52a.

¹⁰⁸ Ten pat.

¹⁰⁹ Lietuvių vargai Konstantinopoly. *Lietuva*, 1921 02 12, Nr. 34, p. 3.

¹¹⁰ Iš Kaukazo į Lietuvą. *Lietuva*, 1921 02 26, Nr. 45, p. 2.

ataskaitoje apie Lietuvos konsulinės atstovybės Konstantinopolyje uždarumą minima 1921 m. vasario 28 d. data, nuo kurios kpt. B. Blaveščiūnas laikomas Lietuvos vyriausybės įgaliotiniu Turkijoje¹¹¹.

3.1. Lietuvos vyriausybės įgaliotinio konsulinė veikla ir lėšų lietuvių pabėgėlių išlaikymui ir grąžinimui paieška

Kpt. B. Blaveščiūnui kartu su įgaliojimais 1921 m. vasario 9 d. buvo atsiųsta ir instrukcija, kuria vadovaujantis turėjo būti išduodami pasai, liudijimai, vizos¹¹². Į Lietuvą pradėjo grįžti lietuviai pabėgėliai iš Turkijos, Jugoslavijos, Vokietijos ir Austrijos atstovybių Konstantinopolyje nebuvo, todėl vykstantieji į Lietuvą su Konstantinopolyje išduotais dokumentais „užkliūdavo“ Jugoslavijoje. Norėdamas išspręsti šią problemą ir palengvinti grįžimą per Jugoslaviją, kpt. B. Blaveščiūnas 1921 m. vasario mėn. pasiuntė plk. Algirdą Benjaševičių, kpt. Leopoldą Lippingą ir ltn. Anatolijų Pokramovičių į Belgradą (apie tai išsamiau 3.2 skyriuje)¹¹³.

1921 m. vasario pabaigoje Lietuvą pasiekę lietuviai pabėgėliai (civiliai) parvyko maršrutu Konstantinopolis–Sofija–Belgradas–Praha–Berlynas–Kaunas¹¹⁴. Šiuo maršrutu grįžo ir P. Vileišis. Grįžęs į Lietuvą, plk. Banevičius (vardas autorei nežinomas) Užsienio reikalų ministerijos Politikos departamento direktoriui B. K. Balučiui nurodė tikslesnį maršrutą: Konstantinopolis–Svilengradas–Sofija–Zarebrodas–Belgradas–Zagrebas–Mariboras–Viena–Pasau–Berlynas–Kaunas¹¹⁵, kuriuo parvyko kariškiai, ir šio maršruto išlaidas (žr. 2 lentelę). Kaip matyti iš 2 lentelėje pateiktų duomenų, kelionės nuo Svilengrado iki Belgrado ir nuo Vienos iki Berlyno išlaidas padengė Rusijos ir Tarptautinis Raudonasis Kryžius.

¹¹¹ 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 10–11.

¹¹² 1921 11 04 užsienio reikalų ministro laiškas Lietuvos atstovui Šveicarijoje V. Sidzikauskui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 39.

¹¹³ 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 3.

¹¹⁴ Iš Kaukazo į Lietuvą. *Lietuva*, 1921 02 26, Nr. 45, p. 2.

¹¹⁵ 1921 03 03 URM PDD direktoriaus B. K. Balučio *pro memoria* (apie Lietuvių komitetą ir lietuvių tremtinius Konstantinopolyje). LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 41.

2 lentelė. Kariškio kelionės iš Konstantinopolio į Lietuvą išlaidos kiekvienoje atkarpoje

Kelionės atkarpa	Pinigų suma už kelionės atkarpa
Konstantinopolis–Svilengradas	6 Turkijos liros (apie 120 auksinų)
Svilengradas–Sofija	Kelionė nekainuoja, nes veža Rusijos Raudonasis Kryžius (už tai buvo atsakinga Rusijos pasiuntinybė Konstantinopolyje, konkrečiai – generolas Konstantinas Globočevs (<i>Константин Глобачев</i>)).
Sofija–Zarebrodas	Kelionė nekainuoja, nes veža Rusijos Raudonasis Kryžius.
Zarebrodas–Belgradas	Kelionė nekainuoja, nes veža Rusijos Raudonasis Kryžius.
Belgradas–Zagrebas	Kelionė nekainuoja, nes veža P. Vrangelio buvusios vyriausybės įgaliotinis Smirnovas (vardas autorei nežinomas).
Zagrebas–Mariboras	10 dinarų
Mariboras–Viena	115 Austrijos kronų (11 auksinų)
Viena–Pasau	Kelionė nekainuoja, nes veža Rusijos Raudonasis Kryžius.
Pasau–Berlynas	Kelionė nekainuoja, nes veža Tarptautinis Raudonasis Kryžius.

Sudaryta autorės remiantis: 1921 03 03 URM PDD direktoriaus B. K. Balučio *pro memoria* (apie Lietuvių komitetą ir lietuvių tremtinius Konstantinopolyje). LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 41.

1921 m. kovo 12 d. kpt. B. Blaveščiūnas į Kauną išsiuntė diplomatinį kurjerį – Komiteto Konstantinopolyje narį Solomoną Geselsoną¹¹⁶, o 1921 m. balandžio 13 d. telegrama pranešė, kad „visi repatriacijos keliai uždaryti, visuomeninės organizacijos atsisako padėti, visi pabėgėliai, norintys vykti per Europą, turi prašyti Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus pagalbos. Vyriausybė turi garantuoti pinigų Raudonajam Kryžiui gražinimą“¹¹⁷.

Apie sunkią lietuvių pabėgėlių padėtį Konstantinopolyje bylojo ir kan. Jurgio Narjausko – Lietuvos atstovo prie Šventojo Sosto – 1921 m. balandžio 10 d. URM atsiųstas pranešimas. Jame J. Narjauskas teigia, kad iš kongregacijos „Orientalium“ asesoriaus arkivyskupo Papadopulos

¹¹⁶ 1921 03 12 įgaliojimas Solomonui Hesselsonui atlikti diplomatinio kurjerio pareigas. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 26.

¹¹⁷ 1921 04 13 kpt. B. Blaveščiūno telegrama URM. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 23–23a.

sužinojo apie 100 iš Tifliso į Konstantinopolį patekusių lietuvių, kurie „neturi pinigų, maisto ir kur prisiglausti“. Šv. Velykų proga jiems buvo „padalinta pinigų“, vėliau dar šiek tiek atsiųsta kongregacijos, tačiau vis tiek jų buvo per mažai. Siūlė kongregacijos pagalbą išrūpinant lietuviams, pasiruošusiems grįžti į Lietuvą, Italijos valdžios leidimą vykti garlaiviu nuo Konstantinopolio iki Neapolio, tačiau J. Narjauskas sakė turįs atsiklausti Lietuvos vyriausybės. Apie Lietuvos vyriausybės paskirtą įgaliotinį kpt. B. Blaveščiūną neužsiminė¹¹⁸.

Iš telegramos teksto ir J. Narjausko pranešimo URM galima numanyti, kad Lietuvos vyriausybės įgaliotiniui labai reikėjo URM kreditų tolesnei veiklai plėtoti, nes 1920 m. pabaigoje Komiteto Konstantinopolyje surinktos lėšos baigėsi. Taip pat reikėjo Lietuvos vyriausybės garantijų, kad už pabėgėlių grįžimą sumokėti pinigai bus grąžinti. Tačiau Lietuvos vyriausybė neskubėjo užsikrauti sunkios finansinės naštos – teikti garantijų, prieš tai neįsitikinusi, ar tikrai visi grįžtantieji yra Lietuvos piliečiai ir ar jų pasai gauti teisėtai, t. y. pateikus tinkamus, jų lietuvišką kilmę įrodančius, dokumentus. Įtarimus sustiprino Lietuvos užsienio reikalų ministerijos Politikos departamento direktoriaus B. K. Balučio pokalbis su iš Turkijos grįžusiu plk. Banevičiumi. Sužinota apie Komiteto Konstantinopolyje narių A. Millerio ir J. Abramovičiaus veiklą – nelegaliai išduodamus Lietuvos pasus, liudijimus ir vizas. Dėl to Komitetas Konstantinopolyje buvo praradęs Prancūzijos aukštojo komisaro pasitikėjimą¹¹⁹. Padėtį imta taisyti kpt. B. Blaveščiūnui gavus įgaliojimus ir anuliavus 161 Komiteto Konstantinopolyje išduotą pasą bei apie tai pranešus Antantės šalių aukštiesiems komisarams Konstantinopolyje¹²⁰.

URM kreditų kpt. B. Blaveščiūnui ministerija siūsti taip pat neskubėjo. B. K. Balutis buvo linkęs paklausti plk. Banevičiaus patarimo – sukurtuosius komitetus panaikinti ir nusiųsti į Turkiją, Bulgariją ir Jugoslaviją specialų įgaliotinį, kuris padėtų surinkti ir į Lietuvą pargabenti

¹¹⁸ 1921 04 10 kan. J. Narjausko pranešimas URM. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 160, l. 65.

¹¹⁹ 1921 03 03 URM PDD direktoriaus B. K. Balučio *pro memoria* (apie lietuvių komitetą ir lietuvių tremtinius Konstantinopolyje). LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 39.

¹²⁰ 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 11.

šiose šalyse likusius Lietuvos piliečius¹²¹. Šią mintį plk. Banevičius pasiūlė neatsitiktinai. Latvija pabėgėliams ir tremtiniams iš Vidurio Europos šalių, Turkijos ir Užkaukazės grąžinti nuo 1920 m. liepos 2 d. buvo išsiuntusi specialų Latvijos vyriausybės įgaliotinį kpt. Aleksandrą Kacensą ir jo brolių Konradą Kacensą. Jų misija baigėsi 1921 m. balandžio 22 d.¹²² 1921 m. balandžio 15 d. Lietuvos URM jau buvo apsisprendusi siųsti specialų įgaliotinį vyr. ltn. J. Macevičių ir telegrama apie tai pranešė Lietuvos atstovui Londone pabrėždama, kad, „kol neturime tinkamo atstovo, negalime sutikti grąžinti lėšas. Lauksime Macevičiaus pranešimo“¹²³.

3.2. Lietuvos Respublikos piliečių taryba Belgrade

Komiteto Konstantinopolyje 1921 m. vasario mėn. į Belgradą deleguoti plk. A. Benjaševičius, kpt. L. Lippingas ir ltn. A. Pokramovičius turėjo užmegzti ryšius su Jugoslavijos vyriausybe ir gauti jos sutikimą organizuoti lietuvių pabėgėlių ir tremtinių grąžinimą¹²⁴. Deleguoti asmenys buvo subordinuoti Komiteto Konstantinopolyje pirmininkui ir turėjo vadovautis kpt. B. Blaveščiūno jiems duotomis instrukcijomis¹²⁵. Darbo pradžiai Belgrade delegatams buvo skirta tam tikra pinigų suma (kokia konkrečiai, šaltiniuose nenurodoma)¹²⁶.

Vasario pabaigoje paaiškėjo, kad kpt. B. Blaveščiūno deleguoti asmenys jo instrukcijų nesilaikė. Jie Belgrade įkūrė Lietuvos Respublikos piliečių tarybą (pirmininkas – plk. A. Benjaševičius, nariai – kpt. Leonidas Lippingas, ltn. A. Pokramovičius ir du į atsargą išleisti kareiviai¹²⁷) ir pa-

¹²¹ 1921 03 03 URM PDD direktoriaus B. K. Balučio *pro memoria* (apie Lietuvių komitetą ir lietuvių tremtinius Konstantinopolyje). LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 40.

¹²² **Lerhe A.** *Latvijas Republikas ārlietu dienests 1918–1941*. Rīga, 2005, lpp. 143–144.

¹²³ 1921 04 15 B. K. Balučio telegrama Lietuvos atstovui Londone. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 43.

¹²⁴ 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 3.

¹²⁵ 1921 11 04 užsienio reikalų ministro laiškas Lietuvos atstovui Šveicarijoje V. Sidzikauskui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 40.

¹²⁶ 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 3.

¹²⁷ 1921 03 03 URM PDD direktoriaus B. K. Balučio *pro memoria* (apie Lietuvių komitetą

dedami gen. ltn. P. Vrangelio ir Rusijos atstovybės Belgrade, gavo Jugoslavijos vyriausybės sutikimą veikti ir išduoti pasus, liudijimus (*certificat*) ir vizas norintiems vykti į Lietuvą. Lietuvos Respublikos piliečių tarybos dokumentus neretai gaudavo gen. ltn. P. Vrangelio kariuomenės karininkai ir asmenys, nieko bendra neturintys su Lietuva¹²⁸. 1921 m. vasario 28 d. B. K. Balutis iš laikinai einančio Lietuvos atstovo Berlyne pareigas Viktoro Gailiaus sužinojo, kad Vokietijos pasiuntinybė Belgrade atsisakė vizuoti plk. A. Benjaševičiaus sudarytos Belgrade Lietuvos Respublikos piliečių tarybos išduotus liudijimus¹²⁹.

Plk. A. Benjaševičius prašė Lietuvos vyriausybės pagalbos, o jos nesulaukęs išvyko į Lietuvą, pasiėmęs nemažą pinigų sumą, gautą už išduotus pasus ir vizas¹³⁰. 1921 m. gegužės 2 d. B. K. Balutis išsiuntė telegramą į Romą ir prašė informuoti kpt. B. Blaveščiūną apie plk. A. Benjaševičiaus atvykimą į Kauną¹³¹. Politikos departamento direktorius norėjo sužinoti, „ar jo reikalai tvarkoje“. Ši frazė galėjo reikšti tik viena – ar kpt. B. Blaveščiūnas žino apie plk. A. Benjaševičiaus kelionę į Lietuvą, t. y. ar jis kontroliuoja situaciją. Lietuvos Respublikos piliečių tarybos pirmininkas tikėjosi, kad URM apmokės jo kelionės išlaidas ir viešbučio sąskaitą, tačiau ministerija neskubėjo to daryti, kol „nebus išaiškintas bendras Belgrado lietuvių „konsulato“ klausimas“¹³². Laukdamas atsakymo iš URM plk. A. Benjaševičius išvyko pas tėvus į Gražiškį, o vėliau – į Lenkijos okupuotą Vilnių¹³³.

ir lietuvių tremtinius Konstantinopolyje). LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 41.

¹²⁸ 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 3.

¹²⁹ 1921 03 03 URM PDD direktoriaus B. K. Balučio *pro memoria* (apie Lietuvių komitetą ir lietuvių tremtinius Konstantinopolyje). LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 41.

¹³⁰ 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 3.

¹³¹ 1921 05 02 B. K. Balučio telegrama Lietuvos atstovybei Romoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 36.

¹³² 1921 05 09 URM paaiškinimas dėl plk. A. Benjaševičiaus sąskaitų apmokėjimo. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 27.

¹³³ 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 3.

3.3. Lietuvos vyriausybės įgaliotinio paskyrimas ir konsulinės atstovybės įsteigimas Belgrade

Išvykus plk. A. Benjaševičiui, Lietuvos Respublikos piliečių tarybos pirmininku tapo kpt. Leonidas Lippingas. Jį kpt. B. Blaveščiūnas 1921 m. gegužės 7 d. raštu (Nr. 362) paskyrė Lietuvos vyriausybės įgaliotiniu Jugoslavijoje ir davė leidimą išduoti liudijimus (*certificat*) į Lietuvą grįžtantiems pabėgėliams¹³⁴. Savo sprendimą apie kpt. L. Lippingo skyrimą Lietuvos vyriausybės įgaliotiniu Jugoslavijoje kpt. B. Blaveščiūnas notifikavo Vokietijos pasiuntinybei Belgrade ir prašė vizuoti jo išduotus pasus per Vokietiją į Lietuvą vykstantiems asmenims¹³⁵. Oficialus kpt. L. Lippingo pareigų pavadinimas buvo „laikinis Lietuvos Respublikos vyriausybės įgaliotinis Jugoslavijoje ir Lietuvos Respublikos piliečių tarybos Jugoslavijoje pirmininkas“ („*délégué temporaire en Royaume des Serbes, Croates et Slovènes par le délégué du Gouvernement de la République de Lithuanie et président du Taryba des citoyens de la République de Lithuanie en Royaume de des Serbes, Croates et Slovènes*“)¹³⁶. Naujasis įgaliotinis Jugoslavijoje išduodavo pasus ir vizas vykstantiems į Lietuvą pabėgėliams, teikė žinias apie Lietuvą Belgrado spaudai ir Jugoslavijos užsienio reikalų ministerijai, mezgė ryšius su kitų šalių atstovais Belgrade, polemizavo spaudoje „su lenkais dėl Vilniaus“¹³⁷.

¹³⁴ 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 3–4.

¹³⁵ 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 4.

¹³⁶ Ten pat.

¹³⁷ Ten pat.

4. VYR. LTN. JUOZO MACEVIČIAUS MISIJA BALKANŲ ŠALYSE IR TURKIJOJE (1921 M. GEGUŽĖ–RUGSĖJIS)

4.1. Juozo Macevičiaus paskyrimas

1921 m. sausio mėn. Lietuvos pasiuntinybei prie Šventojo Sosto prireikė sekretoriaus, mokančio italų kalbą. Kanauninkas dr. Jurgis Narjauskas 1921 m. sausio 19 d. paprašė Užsienio reikalų ministerijos „išrūpinti paliuosavimą nuo dabartinių pareigų artilerijos 3-io bataliono ltn. p. Macevičiui“, kuriam planavo siūlyti atstovybės sekretoriaus pareigas¹³⁸. J. Macevičius buvo baigęs Odesos miesto 1-ąją gimnaziją, Odesos dailės mokyklą, Fotografijos technikos kursus, privačiai mokėsis tapybos, taip pat baigęs Artilerijos mokyklą (įgijęs karininko laipsnį), Novorosijsko (dabar – Odesos) universiteto Teisės fakulteto 3 kursus ir Odesos politechnikumo Statybos skyriaus I kursą. Turėjo ir tarnautojo darbo patirties – dirbo Odesos miesto savivaldybės raštinėje (1914 m.), „Zemskij sojuz“ valdyboje sekretoriumi (1916 m.), Raudonojo Kryžiaus valdyboje Odesoje sekretoriumi (1918 m.), dalyvavo kare – 1916 m. kovojo Rumunijos fronte (paskirtas „vyresniuoju baterijos karininku“), nuo 1919 m. gruodžio 6 d. tarnavo Lietuvos kariuomenėje Artilerijos brigados komendantu (iki 1920 m. birželio 1 d.), nuo 1920 m. birželio 1 d. – „baterijos vyresniuoju karininku Daugpilio, Seinų ir Vilniaus fronte“¹³⁹. Užsienio reikalų ministerija nusprendė patenkinti kan. J. Narjausko prašymą ir dėl to kreipėsi į KAM. 1921 m. balandžio 5 d. vyresnysis leitenantas Juozas Macevičius buvo „laiskinai paleistas“ iš kariuomenės ir tapo pavaldus URM¹⁴⁰.

Dar iki KAM sutikimo paskirti vyr. ltn. J. Macevičių URM žinion 1921 m. kovo 3 d. Politikos departamento direktorius B. K. Balutis nusprendė J. Macevičiaus kelionės į Vatikaną maršrutą pasukti per Konstantinopolį, Sofiją ir Belgradą („likvidavimui minėtų komitetų, sutvė-

¹³⁸ 1921 01 19 M. Narjausko laiškas URM. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 160, l. 171.

¹³⁹ 1921 10 21 Atstovybės prie Šventojo Sosto žinių papildymas. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 160, l. 8.

¹⁴⁰ 1921 04 05 KAM raštas URM. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 20.

rimui naujų (jei būtų tam reikalias) ir išgabenimui Lietuvon atitinkamų ir čia reikalingų žmonių maždaug tokiomis sąlygomis, kaip, pvz., latviai gabena“¹⁴¹. Gal sutapimas, o gal ir ne, tačiau specialiai misijai į Turkiją ir Balkanų šalis pasirinktas labai panašios patirties turintis asmuo, kaip ir Latvijoje (*Aleksanders Kacens*). Baigta karo mokykla, patirtis fronte Pirmojo pasaulinio karo metu, valdininko darbo patirtis, studijos Novorojsko universitete (Odesoje)¹⁴².

1921 m. gegužės 2 d. užsienio reikalų ministras paskyrė vyr. ltn. Juozą Macevičių Lietuvos Respublikos vyriausybės įgaliotiniu, „turinčiu konsulinius įgaliojimus prie Bulgarijos, Turkijos ir Jugoslavijos vyriausybių Lietuvos piliečių gražinimui su teise deleguoti savo įgaliojimus kitiems tinkamiems asmenims“ („*Par le present, je certifie que Monsieur Juozas Macevičius est nommé Représentant¹⁴³ du Gouvernement de la République Lithuanienne, chargé de pouvoirs consulaires auprès des Gouvernements de Bulgarie, de Turquie et de Yougo-Slavie pour le rapatriement des citoyens Lithuaniens, avec le droit de déléguer ses pouvoirs à d'autres personnes, selon sa convenance*“)¹⁴⁴. Paskyrimo dieną vyr. ltn. Juozui Macevičiui buvo duota instrukcija, kurioje „pavedama iširti ir tuojaus Lietuvos vyriausybei pranešti apie padėtį Lietuvos piliečių tremtinių, pakliuvusių į įvairias Balkanų valstybes – Turkiją, Bulgariją, Jugoslaviją“¹⁴⁵. Vienas iš misijos uždavinių buvo „nuodugniai susipažinti su įvairių Lietuvių tremtinių Komitetų ir visų kitokių tam tikslui esančių minėtose valstybėse įstai-gų veikla“ ir prireikus jas reorganizuoti ar net uždaryti¹⁴⁶. Suteikta teisė sudaryti naujus komitetus, kurie rūpintųsi tremtinių gražinimu, arba paskirti įgaliotinius. Tokia teisė buvo suteikta todėl, kad Lietuvos užsienio reikalų ministerija nežinojo, kokia yra susiklosčiusi situacija vietoje, todėl pasiklovė įgaliotinio nuožiūra. Ministerija tikėjosi, kad užteks

¹⁴¹ 1921 03 03 B. K. Balučio *pro memoria* (apie Lietuvių komitetą ir lietuvių tremtinius Konstantinopolyje). LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 42.

¹⁴² **Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V.** *Latvijas ārlietu dienesta darbinieki 1918–1991*. Biogrāfiska vārdnīca. Rīga: Zinātne, 2003, p. 148.

¹⁴³ Žodyne „représentant“ reikšmė (p. 785) – atstovas, įgaliotinis.

¹⁴⁴ 1921 05 02 Juozo Macevičiaus paskyrimo raštas. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 37.

¹⁴⁵ 1921 05 02 B. K. Balučio duota instrukcija J. Macevičiui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 18–19.

¹⁴⁶ Ten pat.

vieno įgaliotinio visoms Balkanų valstybėms¹⁴⁷. Pargabenant pabėgėlius ministerija patarė bendradarbiauti su visomis tarptautinėmis institucijomis, besirūpinančiomis pabėgėlių grąžinimu – Tarptautiniu Raudonoju Kryžiumi, „tremtinių komitetais“, kurie galėtų suteikti pagalbą grąžinant Lietuvos piliečius¹⁴⁸.

Antrasis uždavinys – surinkti kuo tikslesnę informaciją apie Lietuvos piliečių skaičių ir padėtį. Prašyta surinkti informaciją apie Lietuvos piliečius, kilusius iš: 1) Lietuvos vyriausybės kontroliuojamos teritorijos ir 2) iš tos Lietuvos teritorijos dalies, kuri nustatyta 1920 m. liepos 12 d. sutartimi su Sovietų Rusija. Nustatant Lietuvos piliečių skaičių URM griežtai pareikalavo laikytis „Lietuvos pilietybės įstatymo“ ir vadovautis „ypatingomis instrukcijomis“, kurios buvo duotos Lietuvos atstovybėms užsienyje. Ministerijai vyr. ltn. J. Macevičius turėjo pranešti kiekvienoje grupėje esančių asmenų skaičių, kiek jų negali grįžti be valstybės pagalbos, kiek kainuotų vieno asmens pargabenimas, kiek tarp tremtinių yra valstybei „reikalingų specialistų“ ir kiek grįžusiųjų galėtų patys susimokėti – atlyginti pargabenimo išlaidas¹⁴⁹.

Lietuvos užsienio reikalų ministras 1921 m. gegužės 4 d. laiške Prancūzijos aukštajam komisarui Konstantinopolyje pranešė, kad Lietuva pasiuntė į Turkiją vyr. ltn. Juozą Macevičių kaip Lietuvos Respublikos vyriausybės įgaliotinį ir suteikė jam konsulinius įgaliojimus organizuoti Lietuvos piliečių, esančių Turkijoje ir norinčių grįžti namo, pargabenimą. Prašė padėti jam vykdyti savo funkcijas¹⁵⁰. Analogiškai užsienio reikalų ministro laišškai buvo išsiųsti Italijos¹⁵¹, Didžiosios Britanijos¹⁵² komisarams Konstantinopolyje, Jugoslavijos užsienio reikalų ministrui Belgra-

¹⁴⁷ Ten pat, l. 19.

¹⁴⁸ Ten pat.

¹⁴⁹ Ten pat, l. 18.

¹⁵⁰ Lietuvos užsienio reikalų ministro 1921 m. gegužės 4 d. laiškas Prancūzijos aukštajam komisarui Konstantinopolyje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 30.

¹⁵¹ Lietuvos užsienio reikalų ministro 1921 m. gegužės 4 d. laiškas Italijos aukštajam komisarui Konstantinopolyje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 31.

¹⁵² Lietuvos užsienio reikalų ministro 1921 m. gegužės 4 d. laiškas Didžiosios Britanijos aukštajam komisarui Konstantinopolyje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 32.

de¹⁵³, Bulgarijos užsienio reikalų ministrui¹⁵⁴, Turkijos užsienio reikalų ministrui¹⁵⁵. Tą pačią dieną buvo parašytas laiškas ir Lietuvos įgaliotiniui tremtinių reikalams Konstantinopolyje kapitonui Broniui Blaveščiūnui. Jam pranešta apie vyr. ltn. J. Macevičiaus paskyrimą ir prašoma padėti vykdant instrukcijas¹⁵⁶.

4.2. Parengiamieji darbai Berlyne

Lietuvos specialusis įgaliotinis tremtiniams grąžinti Balkanų valstybėse vyr. ltn. Juozas Macevičius savo veiklą pradėjo Berlyne, laukdamas, kol Didžiosios Britanijos pasiuntinybė išduos vizą į Konstantinopolį¹⁵⁷. Didžiosios Britanijos pasiuntinybė Berlyne vizos nedavė, todėl teko prašyti vizos Didžiosios Britanijos atstovo Kaune. Vyr. ltn. J. Macevičiaus pasas su britų visa (po paso siuntimo adresais Berlynas–Kaunas ir Kaunas–Berlynas) Berlyną pasiekė 1921 m. gegužės 20 d. Tą pačią dieną buvo gautos Čekoslovakijos ir Bulgarijos vizos¹⁵⁸. Jugoslavija atsisakė išduoti vizą, nes nežinojo, ar jos vyriausybė būtų pripažinusi vyr. ltn. Juozą Macevičių kaip įgaliotinį tremtinių reikalams¹⁵⁹. Jugoslavijos atstovybė Berlyne savo atsakyme pabrėžė, kad Jugoslavijos vyriausybei nebuvo iš anksto pranešta apie Lietuvos specialiojo įgaliotinio paskyrimą¹⁶⁰. Negavęs Jugoslavijos vizos, vyr. ltn. J. Macevičius planavo vykti per Vieną, tačiau vis tiek paprašė Lietuvos vyriausybės pranešti apie jo paskyrimą į

¹⁵³ Lietuvos užsienio reikalų ministro 1921 m. gegužės 4 d. laiškas Jugoslavijos URM Belgrade. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 33.

¹⁵⁴ Lietuvos užsienio reikalų ministro 1921 m. gegužės 4 d. laiškas Bulgarijos URM. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 34.

¹⁵⁵ Lietuvos užsienio reikalų ministro 1921 m. gegužės 4 d. laiškas Turkijos URM. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 35.

¹⁵⁶ 1921 05 04 URM valdytojo, einančio ministro pareigas, laiškas kpt. B. Blaveščiūnui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 38.

¹⁵⁷ 1921 05 20 Lietuvos specialiojo įgaliotinio tremtiniams grąžinti Balkanų valstybėse pranešimas URM PDD B. K. Balučiu. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 15.

¹⁵⁸ Ten pat.

¹⁵⁹ Ten pat.

¹⁶⁰ Ten pat.

Belgradą¹⁶¹.

Berlyne vyr. ltn. J. Macevičius aiškino dėl karo pabėgėlių, tremtinių grįžimo galimybių, bendravo su Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus padalinio Berlyne vadovu. Latvijos ir Estijos įgaliotiniams pavyko sudaryti su Tarptautiniu Raudonuuoju Kryžiumi karo pabėgėlių grąžinimo sutartis. Sutartyse buvo numatyta, kad vieno pabėgėlio grąžinimas, įskaitant kelionės išlaidas ir išlaikymą, kainuos 400 Vokietijos markių. Analogiškas pasiūlymas pateiktas ir Lietuvai per Lietuvos atstovą Latvijoje Dovą Zaunių, tačiau Lietuvos vyriausybė delsė atsakyti. Vyr. ltn. J. Macevičius siūlė apsvarstyti šį Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus pasiūlymą, nes galimybių pigiau pargabenti pabėgėlius „vargu ar galima būtų surasti“¹⁶². Vyr. ltn. J. Macevičius prašė, net jei ir pasirašytų Lietuva sutartį su Tarptautiniu Raudonuuoju Kryžiumi, neskubėti jos vykdyti, kol nesulauks tikslesnių žinių iš paskyrimo vietos¹⁶³.

4.3. Misija prasideda: Belgradas

Vyr. ltn. J. Macevičius, 1921 m. birželio mėn. atvykęs į Belgradą ir susipažinęs su kpt. L. Lippingo vedama konsulinės atstovybės apskaita, nustatė, kad įgaliotinis Lietuvos Respublikai nėra skolingas. Nuo savo veiklos pradžios (gegužės 7 d.) iki specialiojo įgaliotinio atvykimo (birželio 28 d.) L. Lippingas buvo gavęs 6305 dinarus pajamų ir turėjo 10 817 dinarų išlaidų¹⁶⁴. Susidariusį skirtumą kpt. L. Lippingas padengė savo lėšomis¹⁶⁵. Todėl vyr. ltn. J. Macevičius pranešime URM siūlė atlyginti kpt. L. Lippingui raštinės išlaidas ir išmokėti algą nuo oficialios paskyrimo Lietuvos vyriausybės įgaliotiniu Jugoslavijoje datos – 1921 m. gegužės 7 d.¹⁶⁶ Atsiuntė ir konsulinio įgaliotinio Belgrade etatų sąmatos projektą. Per mėnesį įgaliotiniui siūlė skirti 2700 dinarų (5400 auksinų), raštinės išlaidoms – 1300 dinarų

¹⁶¹ Ten pat.

¹⁶² Ten pat, l. 16.

¹⁶³ Ten pat, l. 17.

¹⁶⁴ 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 6.

¹⁶⁵ 1921 11 04 užsienio reikalų ministro laiškas Lietuvos atstovui Šveicarijoje V. Sidzikauskui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 41a.

¹⁶⁶ Ten pat.

(2600 auksinų). Minėjo ministerijai, kad Balkanuose galėtų būti apie 200 lietuvių, norinčių grįžti į Lietuvą, tačiau Jugoslavijoje jų būtų apie 60–70¹⁶⁷. Iki vyr. ltn. J. Macevičiaus atvykimo L. Lippingas (ir jo pirmtakas) buvo išdavęs apie 150 liudijimų. 15 liudijimų vėliau teko anuliuoti¹⁶⁸. Paliko griežtas tolesnę veiklą, išduodant pasus, liudijimus ir vizas, reglamentuojančias instrukcijas. Vyr. ltn. J. Macevičius, įvertinęs kpt. L. Lippingo veiklą Belgrade, neįžvelgė priežasčių, dėl kurių reikėtų uždaryti konsulinę atstovybę, ir paliko jį toliau eiti Lietuvos vyriausybės įgaliotinio Jugoslavijoje pareigas („su konsulinėmis teisėmis Lietuvos piliečių grąžinimo reikalui“¹⁶⁹). Apie savo sprendimą vyr. ltn. J. Macevičius 1921 m. birželio 28 d. pranešė Jugoslavijos URM. Išvykdamas į Konstantinopolį, jis išsivežė visą pasų archyvą ir finansinės apskaitos dokumentus¹⁷⁰.

4.4. Misija tęsiasi: Konstantinopolis

Vyr. ltn. J. Macevičius, atvykęs į Konstantinopolį, sužinojo, kad Lietuvos vyriausybės įgaliotinio biure vis dar dirba nelegalių dokumentų išdavimu įtariamas J. Abramovičius ir jam talkinęs A. Lazarevas, ir šiuos du asmenis atstatydino¹⁷¹. Kpt. B. Blaveščiūnas specialiajam įgaliotiniui sudarė „doro ir atitinkamai jam pavestam darbui“ tinkamo žmogaus išpūdį, todėl jo įgaliojimų vyr. ltn. J. Macevičius neatšaukė ir paliko toliau eiti Lietuvos vyriausybės įgaliotinio Turkijoje pareigas¹⁷².

Tuo metu, kai vyr. ltn. J. Macevičius tikrino Lietuvos įgaliotinių Jugoslavijoje ir Turkijoje veiklą, Lietuvos užsienio reikalų ministerija 1921 m. birželio 2 d. gavo Steigiamojo Seimo nario Vinco Čepinskio prašymą sužinoti sūnaus karininko Vinco Čepinskio (Čepinskij) likimą¹⁷³. Ministras

¹⁶⁷ Ten pat.

¹⁶⁸ 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 4.

¹⁶⁹ Ten pat, l. 5.

¹⁷⁰ Ten pat, l. 4.

¹⁷¹ 1921 11 04 užsienio reikalų ministro laiškas Lietuvos atstovui Šveicarijoje V. Sidzikauskui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 41.

¹⁷² Ten pat.

¹⁷³ 1921 06 02 Steigiamojo Seimo nario V. Čepinskio prašymas URM. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 11.

Juozas Purickis išsiuntė telegramą į Konstantinopolį kpt. B. Blaveščiūnui, prašydamas išsiaiškinti, ar yra Turkijoje belaisvių iš Krymo. Iš 1921 m. birželio 28 d. Lietuvos įgaliotinio sekretoriaus P. Oželio rašyto laiško URM sužinojo, kad karininkas Vincas Čepinskis (Čepinskij) „lietuvių tremtinių sąrašuose neužregistruotas“. Informacijos apie V. Čepinskį P. Oželis teiravosi gen. ltn. P. Vrangelio štabe, kur jam buvo paaiškinta, kad „belaisviai iš Krymo išvežti nebuvo“, ir prašė Sovietų Rusijos prekybos įgaliotinio Konstantinopolyje Kudišo (vardas autorei nežinomas) pagalbos. Pastarasis pažadėjo susisiekti su „Krymo valdžios pirmininku“. P. Oželis prašė patikslinti V. Čepinskio patekimo į nelaisvę detales ir pažadėjo pranešti, jei gautų kokios informacijos¹⁷⁴.

Peržvelgęs įgaliotinio finansinę apskaitą vyr. ltn. J. Macevičius įsitikino, kad yra 35 475 auksinų trūkumas¹⁷⁵. Vyr. ltn. J. Macevičius padengė dalį kpt. B. Blaveščiūno skolų, tačiau visai trūkstamai sumai padengti pritrūko pinigų. Dalį turėtų pinigų davė skurstantiems lietuviams tremtiniams (kariškiams). Už biuro patalpų nuomą įgaliotinis taip pat buvo skolingas, ir patalpų šeimininkas (Čekoslovakijos pilietis) ketino jam kelti bylą¹⁷⁶. Įgaliotinio raštinės įplaukų užtekdavo tik raštinės personalui pragyventi¹⁷⁷. 1921 m. liepos 16 d. vyr. ltn. J. Macevičius paprašė URM atsiųsti avansą konsulinės atstovybės skoloms padengti ir tremtinių reevakuacijai vykdyti¹⁷⁸. Atsižvelgdamas į vietos sąlygas vyr. ltn. J. Macevičius sudarė ir URM išsiuntė vieno mėnesio įgaliotinio biuro etatų sąmatos, kurią sudarė 23 650 auksinų, projektą (išsamiau žr. 3 lentelėje).

¹⁷⁴ 1921 06 28 P. Aželio, Lietuvos vyriausybės įgaliotinio Turkijoje, sekretoriaus laiškas URM. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 8.

¹⁷⁵ 1921 11 04 užsienio reikalų ministro laiškas Lietuvos atstovui Šveicarijoje V. Sidzi-kauskui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 41.

¹⁷⁶ 1921 08 27 J. Macevičiaus pranešimas užsienio reikalų ministrui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 43–43a, 44.

¹⁷⁷ Ten pat, l. 43–43a.

¹⁷⁸ Ten pat, l. 44a–45.

3 lentelė. Vyr. ltn. J. Macevičiaus sudarytas Lietuvos vyriausybės įgaliotinio biuro etatų sąmatos (1 mėnesio) projektas

Lėšų paskirtis	Suma Turkijos liromis	Suma auksiniais
Įgaliotinio alga	150	8250
Įgaliotinio sekretoriaus alga	100	5500
Įgaliotinio raštinės darbuotojo alga	60	3300
Tarno alga	40	2200
Įgaliotinio būstinės / biuro išlaidos	80	4400
Iš viso:	430	23 650

Sudaryta autorės remiantis: 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzi-kausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 12.

Užsienio reikalų ministras J. Purickis, gavęs vyr. ltn. J. Macevičiaus pranešimus, 1921 m. rugpjūčio 19 d. telegramoje pareikalavo, kad kpt. B. Blaveščiūnas atvyktų į Kauną su visu jo biuro išduotų pasų sąrašu¹⁷⁹. Vyr. ltn. J. Macevičius buvo labai nustebintas tokio telegramos turinio ir rugpjūčio 27 d. parašė ilgą ir išsamų pranešimą ministrui. Jame išdėstė argumentus, kodėl nevertėtų kviestis kpt. B. Blaveščiūno į Kauną. Pirma, tai Lietuvos biudžetui kainuos 20–30 tūkstančių auksinų ir problemos neišspręs¹⁸⁰. Antra, nesumokėjęs už biuro nuomą patalpų savininkui (liko skolingas 350 Turkijos lirų), B. Blaveščiūnas išvykti negali, nes savininkas jo neišleis. Trečia, B. Blaveščiūnas yra skolingas ir privatiems asmenims, kurie jam, negrąžinusiam skolų, išvykti iš Konstantinopolio neleis. Ketvirta, nėra iš kur paimti pinigų kelionei¹⁸¹.

Vyr. ltn. J. Macevičius siūlė ministerijai nuspręsti, kokiam tikslui Lietuvai reikalinga konsulinė atstovybė Turkijoje – ar tarptautinės prekybos plėtotei, ar tremtinių Lietuvos piliečių teisėms apginti. Pirmuoju atveju siūlė įkurti nuolatinę konsulinę atstovybę, antruoju – pratęsti jau esančios veiklą, iki bus repatrijuoti visi lietuviai pabėgėliai, atvykę į Turkiją su

¹⁷⁹ 1921 08 19 užsienio reikalų ministro J. Purickio telegrama į Konstantinopolį J. Macevičiui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 9.

¹⁸⁰ 1921 08 27 J. Macevičiaus pranešimas užsienio reikalų ministrui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 44a.

¹⁸¹ Ten pat, l. 43a.

gen. ltn. P. Vrangelio armijos likučiais¹⁸². Galiausiai vyr. ltn. J. Macevičius paklausė ministerijos, ką daryti su konsuline atstovybe Turkijoje: ją uždaryti ar palikti, pavedus savo pareigas sekretoriui P. Oželiui. Uždaryti ministrui nepatarė, nes tada negalėtų grįžti Konstantinopolyje tebesantys lietuviai tremtiniai, t. y. „atsilieptų neužbaigtam reikalui“¹⁸³.

Specialusis įgaliotinis paprašė URM atsiųsti pinigų (nurodžius, į kurią banką siųsta) kpt. B. Blaveščiūno skoloms sumokėti, pabėgėliams gražinti ir jam pačiam, nes jis, negalėdamas sumokėti už viešbutį, negali išvykti į paskyrimo vietą Vatikane¹⁸⁴. Pinigai vyr. ltn. J. Macevičių pasiekė tik 1921 m. rugsėjo pradžioje. 1921 m. rugsėjo 6 d. viceministras Petras Klimas telegrama į Konstantinopolį pranešė, kad per „Deutsche Bank“ Berlyne yra pervesta 50 000 markių lietuviams tremtiniams iš Balkanų šalių sugražinti, ir paprašė informuoti apie pinigų gavimą ministerijos nustatyta tvarka¹⁸⁵.

4.5. Misijos rezultatai

J. Purickis, išanalizavęs visą vyr. ltn. J. Macevičiaus atsiųstą informaciją, 1921 m. lapkričio 4 d. laiške V. Sidzikauskui svarstė keletą variantų. Pirmasis – uždaryti jau veikiančias konsulines atstovybes Konstantinopolyje ir Belgrade ir kooperuotis su Latvija ir Estija paskiriant vieną konsulinį įgaliotinį. Antrasis – laikinai paskirti vieną įgaliotinį visoms Balkanų šalims „be raštinės“ (ministro manymu, pasirūpinti tremtinių reikalais galima ir gyvenant viešbutyje)¹⁸⁶. Svarstė kpt. B. Blaveščiūno ir jo sekretoriaus P. Oželio kandidatūras¹⁸⁷. Galiausiai nusprendė pasiųsti Lietuvos atstovą Šveicarijoje V. Sidzikauską, suteikus specialius įgaliojimus sutvarkyti finansinius reikalus ir uždaryti konsulines atstovybes.

¹⁸² Ten pat, l. 44a.

¹⁸³ Ten pat, l. 43–43a.

¹⁸⁴ Ten pat, l. 43–43a.

¹⁸⁵ 1921 09 06 P. Klimo telegrama J. Macevičiui į Konstantinopolį. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 214, l. 4.

¹⁸⁶ 1921 11 04 užsienio reikalų ministro laiškas Lietuvos atstovui Šveicarijoje V. Sidzikauskui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 41a.

¹⁸⁷ Ten pat, l. 42–42a.

Apibendrinant vyr. lttn. J. Macevičiaus penkis mėnesius (1921 m. gegužės–rugsėjo mėn.) trukusios misijos Jugoslavijoje ir Turkijoje rezultatus galima teigti, kad jis vykdė instrukcijoje nurodytas funkcijas – atleido iš pareigų Lietuvos konsulinėje atstovybėje Turkijoje dirbusius susikompromitavusius asmenis ir patvirtino kpt. B. Blaveščiūno paskirtą kpt. L. Lippingą Lietuvos vyriausybės įgaliotiniu Belgrade, atliko pasų ir vizų išdavimo apskaitą, įvertinęs tarnautojų finansinę padėtį, parengė ir ministerijai persiuntė Lietuvos konsulinių atstovybių Konstantinopolyje ir Belgrade etatų sąmatą, sušelpė pabėgėlius ir sumokėjo dalį Lietuvos vyriausybės įgaliotinio Turkijoje skolų už biuro nuomą ir pabėgėlių išlaikymą bendrabutyje.

5. VACLOVO SIDZIKAUSKO MISIJA. KONSULINIŲ ATSTOVYBIŲ UŽDARYMAS

5.1. Ministro ir Politikos departamento direktoriaus instrukcijos V. Sidzikauskui

1921 m. lapkričio 4 d. užsienio reikalų ministras parašė V. Sidzikauskui ilgą ir išsamų laišką, kuriame aprašė susidariusią Lietuvos konsulinio atstovavimo padėtį Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje¹⁸⁸. Ypatingą dėmesį ministras laiške Lietuvos atstovui skyrė Konstantinopolyje, Belgrade ir Sofijoje veikiančių komitetų narių, įgaliotinių, jų biurų (raštinių) darbuotojų (buvusių ir esamų) ir jų veiklos charakteristikai, finansinei situacijai. Aptarta vyr. lttn. J. Macevičiaus misija Konstantinopolyje ir Belgrade ir jos rezultatai (priimti sprendimai, etatų sąmatų siūlymai, skolos). Atkreiptas dėmesys į vyr. lttn. J. Macevičiaus surinktus faktus, kuriuos reikia patikrinti, pabrėžta, kad jokiū būdu negalima įsileisti asmenų, kilusių iš Lenkijos okupuoto Vilniaus krašto, nes neįmanoma patikrinti jų kilmės dokumentų, o reikiamus dokumentus jiems gali išduoti tik Lenkijos atstovas, ir rusų valdininkų, dvasininkų, mokytojų (kurie buvo atsiųsti dėl

¹⁸⁸ Ten pat, l. 38–45.

rusifikacijos)¹⁸⁹. Ministras buvo nepatenkintas tuo, kad vyr. ltn. J. Macevičius ne tik paliko toliau dirbti kpt. L. Lippingą, bet ir pratęsė jo įgaliojimus. Ministras V. Sidzikausko primygtinai prašė išsiaiškinti, kiek dar yra Balkanų šalyse likusių Lietuvos piliečių ir koku pagrindu jiems išduodami pasai. Neteisėtai išduotus pasus prašė anuliuoti¹⁹⁰, taip pat įsigilinti į konsulinių atstovybių finansinę situaciją ir kritiškai įvertinti vyr. ltn. J. Macevičiaus pateiktus etatų sąmatų projektus¹⁹¹.

1921 m. lapkričio 17 d. detalesnę instrukciją V. Sidzikauskui į Berną atsiuntė URM tuo metu viceministrą P. Klimą pavadavęs Politikos departamento direktorius B. K. Balutis. Kaip ir ministras, B. K. Balutis primygtinai reikalavo anuliuoti neteisėtai ne Lietuvos piliečiams išduotus pasus, kad vėliau Antantės valstybės nepareikalautų Lietuvos vyriausybės atlyginti už jų išlaikymą ir repatriaciją. Po vyr. ltn. J. Macevičiaus vizito kpt. B. Blaveščiūno išduoti pasai buvo laikomi oficialiais Lietuvos pilietybės įrodymais „su visomis iš to išplaukiančiomis pasekmėmis“¹⁹². B. K. Balutis paprašė V. Sidzikausko atlikti griežtą visų išduotų pasų kontrolę, apie ne Lietuvos piliečiams (ar abejotinos kilmės asmenims) išduotus pasus, sudarius jų sąrašą, pranešti Antantės šalių aukštiesiems komisarams Konstantinopolyje ir priimančiųjų šalių vyriausybėms. Siunčiamajame rašte paaiškinti, kad dokumentai išduoti neteisėtai „dėl atitinkamų instrukcijų stokos“ arba kad jų pilietybei įrodyti stinga reikiamų dokumentų, todėl Lietuvos vyriausybė negali imtis atsakomybės už šiuos asmenis, kol jų pilietybė iki galo nepaaiškės. Instrukcijoje pakartotas prašymas neišduoti pasų iš „Vidurio Lietuvos“¹⁹³ kilusiems asmenims, nebent dėl jų lietuviškos kilmės nekiltų abejonių („išskyrus neabejotiniems lietuviams“)¹⁹⁴.

¹⁸⁹ Ten pat, l. 41a.

¹⁹⁰ Ten pat, l. 42.

¹⁹¹ Ten pat, l. 42a.

¹⁹² 1921 11 17 URM viceministro laiškas Lietuvos atstovui Šveicarijoje V. Sidzikauskui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 34–35.

¹⁹³ Vidurio Lietuva – teritorinis darinys, apėmęs Vilniaus krašto dalį ir dalį vakarinės Baltarusijos, atsiradęs L. Želigovskiu užėmus Vilniaus kraštą. Egzistavo nuo 1920 m. spalio 9 iki 1922 m. kovo 24 d.

¹⁹⁴ 1921 11 17 URM viceministro laiškas Lietuvos atstovui Šveicarijoje V. Sidzikauskui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 34–35.

5.2. Lietuvos vyriausybės įgaliotinio Belgrade kpt. L. Lippingo atšaukimas

Į Belgradą V. Sidzikauskas atvyko 1922 m. kovo 12 d. Susipažino su Lietuvos vyriausybės įgaliotinio Jugoslavijoje kpt. L. Lippingo veikla ir tvarkoma dokumentacija. Nuo vyr. ltn. J. Macevičiaus iki V. Sidzikausko misijos L. Lippingas buvo išdavęs 41 pasą. Patikrinus paaiškėjo, kad tik 14 asmenų turėjo teisę tokį pasą gauti. Nuo 1921 m. birželio 28 iki 1922 m. kovo 16 d. įgaliotinis gavo 6850 dinarų pajamų, o išleido 8361 dinarą. Pateikė visus išlaidas pateisinančius dokumentus. L. Lippingas skundėsi V. Sidzikauskui, kad jis taip ir nesulaukęs vyr. ltn. J. Macevičiaus žadėtų kreditų įgaliotinio veiklai finansuoti, dėl to teko „pravalgyti savo žmonos karakulio kailinius“. Pareiškė norą gauti 2500 dinarų algos už kiekvieną darbo mėnesį (bendra suma – 22 500 dinarų). V. Sidzikauskas, susipažinęs su finansine apskaita, nusprendė padengti įgaliotinio raštinės išlaidas (770 dinarų), pašto išlaidas (291 dinarą), sumokėti už skelbimus laikraščiuose dėl Lietuvos piliečių reikalų (100 dinarų) ir raštinės kambario nuomą (7200 dinarų), taip susidarė 8361 dinaras išlaidų, prieš tai iš tos sumos atėmus gautas pajamas (6580 dinarų). Taigi išvykdamas V. Sidzikauskas išmokėjo L. Lippingui 3011 dinarų (t. y. 402 Prancūzijos frankus) ir paprašė URM patvirtinti šią išlaidų sumą¹⁹⁵.

Sužinota, kad Jugoslavijoje lietuvių likę vos keletas ir jie neplanuoja artimiausiu metu grįžti į Lietuvą¹⁹⁶. Nebelikus Jugoslavijoje į tėvynę norinčių grįžti lietuvių, įgaliotinis piliečių grąžinimo reikalams tapo nebereikalingas. V. Sidzikausko manymu, apie Lietuvos atstovybę Belgrade, kol Jugoslavija nepripažino Lietuvos *de jure*, galvoti buvo per anksti, todėl, padėkojęs Lietuvos Respublikos vyriausybės vardu už „pasidarbavimą lietuvių tremtinių, belaisvių ir atbėgėlių naudai“, atleido kpt. L. Lippingą iš įgaliotinio pareigų 1922 m. kovo 16 d.¹⁹⁷, o kovo 17 d. apie tai pranešė Jugoslavijos

¹⁹⁵ 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 6.

¹⁹⁶ Ten pat, l. 3–4.

¹⁹⁷ „Vyriausybės suteikta man galia aš Tamstą paleidžiu su šia diena nuo p. Blaveščiūno LR vyriausybės delegato Konstantinopolyje ir p. Macevičiaus, specialaus įgaliotinio tremtinių grąžinimui Balkanų valstybėse pavestųjų Tamstai pareigų ėjimo.“ Žr.: 1922 03 16 V. Sidzikausko raštas Lietuvos vyriausybės įgaliotiniui Serbų, Kroatų ir Slovėnų valstybėse Belgrade Leonidui Lippingui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 14a.

užsienio reikalų ministerijai (URM Momčilo Ninčiui¹⁹⁸). Tuo pačiu raštu (kovo 16 d.) buvo nutraukta ir plk. A. Benjaševičiaus įsteigtos Lietuvos Respublikos piliečių tarybos, taip pat „biuro lietuviams tremtiniams, karo belaisviams ir atbėgėliams gražinti“ veikla. 1921 m. spalio mėn. URM vykusiame Lietuvos pasiuntinių pasitarime buvo nutarta, kad Lietuvos atstovas Italijoje bus atstovas ir Balkanų valstybėse, tačiau V. Sidzikauskas nusprendė, kad dėl tuo metu vykusio Italijos kivirčo su Jugoslavija būtų politiškai korektiškiau, jei Lietuvos piliečiais Balkanų šalyse rūpinsis atstovas Šveicarijoje. Kitas motyvas – jis jau buvo susipažinęs su situacija¹⁹⁹.

5.2. Lietuvių komitetas Sofijoje (1921 m. birželis–1922 m. kovo 21 d.)

Nuo 1921 m. birželio veikė Lietuvių komitetas Sofijoje (Bulgarijoje), jam vadovavo Gudų vyriausybės įgaliotinis gen. mjr. Aleksandras Golubincevas²⁰⁰. Gen. mjr. A. Golubincevas į Bulgariją buvo paskirtas plk. Ivano Jermačenkos (nuo 1921 m. Gudų Liaudies Respublikos atstovo Konstantinopolyje ir generalinio konsulo Balkanų šalyse, kuris įsteigė konsulines atstovybes Jugoslavijoje ir Bulgarijoje). Komiteto nariais buvo paskirti J. Abramovičius ir Krasauskis (vardas autorei nežinomas; pastarasis Sofijoje tuo metu jau nebegyveno). J. Abramovičius jau turėjo komitetų kūrimo patirties – buvo „Krymo lietuvių komiteto nariu ir pirmininku“. Tačiau, nebūdamas tikras, ar gaus Bulgarijos vyriausybės pritarimą savo veiklai, nusprendė apsidrausti ir komiteto pirmininku pasiūlė tapti gen. mjr. A. Golubincevui, kuris tuo metu buvo oficialus Gudų Liaudies Respublikos vyriausybės įgaliotinis, pripažintas Bulgarijos vyriausybės. Generolas sutiko būti pirmininku ir pranešė apie tai Lietuvos vyriausybei, tačiau pritarimo nesulaukė. Todėl nei pasų, nei vizų negalėjo išduoti, bet tarpininkavo lietuviams, persiūsdamas jų prašymus kpt. B. Blaveščiūnui ir kpt. L. Lippingui²⁰¹. Į Sofiją 1922 m. kovo 19 d. atvykusiam V. Sidzikauskui gen. mjr. A. Golubincevas perdavė tik kelis lietuvių, gyvenančių

¹⁹⁸ 1922 03 17 V. Sidzikausko nota Jugoslavijos URM. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 15–16.

¹⁹⁹ 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 5.

²⁰⁰ Ten pat, l. 7–9.

²⁰¹ Ten pat.

Bulgarijoje, prašymus²⁰².

Lietuvių komiteto Sofijoje pirmininkas skundėsi Lietuvos atstovui, kad Vokietijos konsulas Sofijoje nebevizioja jo išduotų Gudų Liaudies Respublikos pasų. V. Sidzikauskas gen. mjr. A. Golubincevui pareiškė, kad neturi įgaliojimų vizuoti į Lietuvą vykstančių gudų pasų. Be to, V. Sidzikauskas nurodė, kad „su jo išduotais pasais ir vizomis į Baltarusiją grįžti nebegalima“, todėl turės apie tai pranešti Lietuvos, o pastaroji – „Gudų vyriausybei“²⁰³. Generolas teisinosi, kad veikia vadovaudamasis plk. I. Jermačenkos instrukcijomis. Iš tiesų jo išduotų pasų labiausiai reikėjo gen. ltn. P. Vrangelio armijos karininkams, kurių su rusiškais pasais neįleisdavo į Čekoslovakiją ir Austriją²⁰⁴.

1921 m. kovo 21 d. V. Sidzikauskas Bulgarijos ministrui pirmininkui Aleksandarui Stamboliyskiui nusiuntė notą, kurioje nurodė, kad Lietuvių komitetas Sofijoje, vadovaujamas gen. mjr. A. Golubincevo (nariai – J. Abramovičius ir Krasauskis), neturi „Lietuvos vyriausybės patvirtinimo atstovauti Lietuvos Respublikai Bulgarijoje ir neturi teisės išduoti dokumentų lietuviams, grįžtantiems į tėvynę“, kad „Lietuvos diplomatinę ir konsulinę atstovavimą Bulgarijoje perima Lietuvos atstovybė Šveicarijoje ir ji toliau rūpinsis lietuvių repatriacija“²⁰⁵. Tą pačią dieną raštu gen. mjr. A. Golubincevui pranešta, kad Lietuvių komitetas Sofijoje „Lietuvos vyriausybės yra laikomas private organizacija, kuriai vyriausybė nėra suteikusi jokių oficialių ir neoficialių funkcijų“ ir kad „komitetas ne tik neturi teisės atstovauti Bulgarijoje Lietuvos Respublikos vyriausybei, bet ir negali išdavinėti pasų Lietuvos piliečiams arba vizų norintiems grįžti ar važiuoti Lietuvon“. V. Sidzikauskas padėkojo generolui už „pasi-darbavimą lietuvių tremtinių, belaisvių ir atbėgėlių naudai“²⁰⁶.

²⁰² Ten pat.

²⁰³ Ten pat.

²⁰⁴ Ten pat.

²⁰⁵ 1922 03 21 V. Sidzikausko nota Bulgarijos ministrui pirmininkui A. Stamboliyskiui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 14.

²⁰⁶ 1922 03 21 V. Sidzikausko nota Lietuvių komiteto Sofijoje pirmininkui gen. Golubincevui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 17.

5.3. „Konstantinopolio epopėjos“ pabaiga

V. Sidzikauskas į Konstantinopolį atvyko kovo 24 d.²⁰⁷ Pirmiausia pasirūpino pasų archyvu ir ne Lietuvos piliečiams išduotų pasų anuliavimu. Nuo 1921 m. vasario 28 iki 1922 m. kovo 31 d. buvo išduoti 197 Lietuvos pasai. Abejonių nekėlė tik 110 pasų savininkų pilietybė. 27 pasus jau buvo anuliuavęs pats kpt. B. Blaveščiūnas. Dėl kitų 28 pasų anuliavimo notą Antantės šalių aukštiesiems komisarams ir 1922 m. kovo 28 d. notą Bulgarijos vyriausybei²⁰⁸ pasiuntė V. Sidzikauskas, prašydamas atimti Lietuvos Respublikos pasus iš A. Millerio ir J. Abramovičiaus ir atsiųsti juos Lietuvos atstovybei Šveicarijoje²⁰⁹. V. Sidzikauskas, pasikalbėjęs su kpt. B. Blaveščiūnu, įsitikino, kad lietuvių, norinčių grįžti į tėvynę, Turkijoje neliko, todėl V. Sidzikauskas nuo 1922 m. kovo 31 d. atleido kpt. B. Blaveščiūną iš Lietuvos vyriausybės įgaliotinio Turkijoje pareigų ir uždarė konsulinę atstovybę. Kovo 30 d. rašte kpt. B. Blaveščiūnui V. Sidzikauskas padėkojo už dvejų metų darbą Turkijoje ir patikino turįs „vilties, kad ir sugrįžęs Lietuvon Tamsta tokiu pat pasišventimu naudosi savo jėgas ir savo patyrimą mūsų atgimusios valstybės gerovei“²¹⁰. Apie savo sprendimus atleisti konsulinį įgaliotinį ir uždaryti biurą, kuris rūpinosi lietuvių pabėgėlių grąžinimo reikalais, 1922 m. kovo 30 d. pranešė Antantės šalių aukštiesiems komisarams Konstantinopolyje. Notoje padėkojo už pagalbą Lietuvos vyriausybės įgaliotiniui ir informavo, kad Lietuvos piliečių globą Turkijoje („visoje Atamano imperijoje“) perėmė Lietuvos atstovybė Šveicarijoje²¹¹.

²⁰⁷ **Sidzikauskas V.** *Lietuvos diplomatinės paraštės*. Vilnius: Vaga, 1994, p. 44; 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 9.

²⁰⁸ 1922 03 28 V. Sidzikausko nota URM Sofijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 18.

²⁰⁹ **Sidzikauskas V.** *Lietuvos diplomatinės paraštės*. Vilnius: Vaga, 1994, p. 44; 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 11–13.

²¹⁰ 1922 03 30 V. Sidzikausko raštas B. Blaveščiūnui, Lietuvos vyriausybės įgaliotiniui Turkijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 19.

²¹¹ 1922 03 30 V. Sidzikausko nota Antantės aukštiesiems komisarams (Italijos, Prancūzijos – gen. Pellė, Didžiosios Britanijos – Bertui Rumboldtui). LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 22–23.

Ataskaitoje apie konsulinių atstovybių Balkanų šalyse ir Turkijoje uždarymą V. Sidzikauskas ministeriją informavo apie Konstantinopolyje veikiančią Gudų Liaudies Respublikos generalinį konsulatą, jame dirbantį generalinį konsulą plk. I. Jermačenką (orig. Jermačenko) ir jo sekretorių Avčinnikovą (vardas autorei nežinomas). Iš Gudų Liaudies Respublikos vyriausybės jie algų negaudavo, gyveno tik iš už išduotus pasus ir vizas gautų pajamų. V. Sidzikauskas atkreipė ministerijos dėmesį į šį konsulatą neatsitiktinai, nes plk. I. Jermačenka buvo vizavęs pasus į Lietuvą vykstantiems „naudingiems žmonėms“. Paklaustas, kodėl taip elgiasi, jis pareiškė, kad „esanti padaryta sutartis su mūsų Vyriausybe, kuria einant tūlas gudų skaičius gali įvažiuoti Lietuvon“²¹². V. Sidzikauskas siūlė ministerijai imtis žygių, kad Baltarusijos konsulinės atstovybės Balkanų šalyse ir Turkijoje būtų uždarytos²¹³.

V. Sidzikauskas baigė mokėti Lietuvos vyriausybės įgaliotinio skolas (žr. 4 lentelę): už bendrabučių, kuriame gyveno lietuvių tremtiniai, belaisviai ir pabėgėliai, įgaliotinio kambario ir įgaliotinio biuro nuomą – 465,5 Turkijos liros, konsulinės atstovybės tarnautojų algoms ir kelionei į Lietuvą – 260,5 Turkijos liros (žr. 4 lentelę). Liko nesumokėta 100 Turkijos lirų skola Raudonojo Kryžiaus atstovui. Ministerijai siūlė į Lietuvą grįžusiems konsulinės atstovybės tarnautojams „pradėti gyvenimui Lietuvoje“ išduoti: B. Blaveščiūnui – 10 000–15 000 auksinų, P. Oželiui – 5000 auksinų, o Chanovui (vardas autorei nežinomas) – 3000 auksinų²¹⁴.

²¹² Plk. I. Jermačenka greičiausiai turėjo omenyje Lietuvos ir Baltarusijos (tiksliau – Gudų Liaudies Respublikos vyriausybės, vad. V. Lastauskio) 1920 m. lapkričio 11 d. pasirašytą susitarimą, kurio ketvirtasis paragrafas (juo abi vyriausybės įsipareigojo palaikyti viena kitą užsienyje) dėl atstovavimo Balkanų šalyse ir Turkijoje galėjo būti įgyvendintas praktiškai. Žr.: **Gimžauskas E.** *Baltarusių veiksnys formuojantis Lietuvos valstybei 1915–1923 m.* Vilnius: LLI leidykla, 2003, p. 126–137.

²¹³ 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 11–13.

²¹⁴ Ten pat.

4 lentelė. 1922 m. kovo mėn. V. Sidzikausko išmokėtos Lietuvos vyriausybės įgaliotinio Turkijoje skolos

Paskirtis	Skolos suma Turkijos liromis	Pastabos
Už bendrąbūtį, kur gyveno lietuviai tremtiniai, belaisviai ir pabėgėliai	175	50 lirų iš tos sumos turėjo gražinti Gudų vyriausybė
Už įgaliotinio nuomą kambarį Novotnui	200	
Už įgaliotinio biuro nuomą Kislauskui	90,5	
B. Blaveščiūno kelionei į Lietuvą ir jo užstatytiems daiktams išpirkti	117	
Alga sekretoriui P. Oželiui	73,5	
Alga raštinės tarnautojui Chanovui	70	
Iš viso:	726	

Sudaryta autorės remiantis: 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 12.

Ataskaitoje Užsienio reikalų ministerijai V. Sidzikauskas teigiamai įvertino kpt. B. Blaveščiūną, jo, kaip aviatoriaus, gabumus, veiklą Krymo lietuvių komitete, atsisakymą stoti į gen. ltn. P. Vrangelio armiją. Pabrėžė, kad „buvo atliktas ir gan svarbus ir valstybei naudingas darbas. Daugelis lietuvių buvo prievarta sumobilizuoti į Denikino ir Vrangelio armiją. Su rusų kariuomene jie buvo atvežti Turkijon ir čia atsidūrė be galo sunkioj padėty“. Jo manymu, „Blaveščiūno sukurtas Komitetas ir vėliau, būdamas įgaliotiniu, jis dėjo visas pastangas, kad lietuvius išlaisvinus ir kad davus jiems galimybės sugrįžti tėvynėn“. Pavadino jį jaunu, gabiu ir „nuoširdžiu lietuviu patriotu“ ir „prašė ministeriją padėti jam rasti Lietuvoje tarnybą“²¹⁵. Tuo, kaip teigė pats V. Sidzikauskas ataskaitoje URM, „Konstantinopolio epopėja gali būti baigta“²¹⁶.

²¹⁵ Nuo 1922 m. gegužės 1 d. kpt. B. Blaveščiūnas buvo paskirtas URM Europos centro sekretoriumi, 1922 m. rugsėjo 1 d. – URM ypatingų reikalų valdininku. 1930 m. vasario 1 d. B. Blaveščiūnas tapo Lietuvos pasiuntinybės Paryžiuje Konsulinio skyriaus vedėju. Žr. *URM žinynas*. Kaunas, 1933, p. 232.

²¹⁶ 1922 m. balandžio (pranešime data nenurodyta) V. Sidzikausko pranešimas URM apie misiją Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 257, l. 11–13.

Apibendrinant galima teigti, kad V. Sidzikauskas misijos metu (1922 m. kovo 12–31 d.) operatyviai išsprendė visas dėl Lietuvos konsulinio atstovavimo Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje susidariusias problemas: pirma, anuliavo ne Lietuvos piliečiams išduotus pasus; antra, padėjo už rūpestį grąžinant Lietuvos piliečius į tėvynę, atšaukė Lietuvos vyriausybės įgaliotinius Konstantinopolyje ir Belgrade ir uždraudė gen. mjr. A. Golubincevui vykdyti bet kokias su Lietuvos piliečių atstovavimu susijusias funkcijas, o Lietuvos piliečių globą tose šalyse perdavė Lietuvos atstovybei Šveicarijoje; trečia, įvykdė Lietuvos vyriausybės įgaliotinių priisimtus finansinius įsipareigojimus – sumokėjo lietuvių pabėgėliams padėjusioms visuomeninėms organizacijoms, asmenims, nuomajusiems biuro ir atstovų gyvenamąsias patalpas, ir atstovams už darbą.

IŠVADOS

1. Nuo 1920 m. lapkričio 1 d. iki 1921 m. vasario 9 d. – pirmuoju Komiteto Konstantinopolyje veiklos laikotarpiu – buvo sukurta organizacija, kurios vadovo kpt. B. Blaveščiūno iniciatyva ir organizaciniai gebėjimai padėjo užmegzti ir palaikyti ryšius su Lietuvos vyriausybe, vietos valdžia ir Antantės aukštaisiais komisarais Konstantinopolyje, gauti materialinę paramą lietuvių pabėgėliams ir tremtiniams apgyvendinti, maitinti ir grąžinti į tėvynę, išduoti tam reikiamus dokumentus. Kpt. B. Blaveščiūno veikla suteikė pagrindą juo pasitikėti ir pavesti jam atstovauti Lietuvos piliečiams Turkijoje.

2. Nuo 1921 m. vasario 9 d. iki 1922 m. kovo 31 d. – antruoju Lietuvos vyriausybės įgaliotinio veiklos Turkijoje laikotarpiu, – siekdamas užtikrinti sklandų lietuvių pabėgėlių ir tremtinių grįžimą į tėvynę maršrutu Konstantinopolis–Svilengradas–Sofija–Zarebrodas–Belgradas–Zagrebas–Mariboras–Viena–Pasau–Berlynas–Kaunas, kpt. B. Blaveščiūnas išplėtojo ir koordinavo paprastąjį ir konsulinį lietuvių atstovavimą Balkanų šalyse, taisė padarytas administravimo klaidas ir rūpinosi lėšų paieška lietuvių pabėgėlių ir tremtinių grįžimui finansuoti. Per šį veiklos Turkijoje laikotarpį kpt. B. Blaveščiūnui pavyko sutelkti, pasirūpinti ir grąžinti į

Lietuvą apie pusę tūkstančio jos piliečių.

3. Atstovavimas Lietuvos piliečių interesams Jugoslavijoje skirstomas į du laikotarpius: pirmą – nuo plk. A. Benjaševičiaus atvykimo (1921 m. vasario mėn.) iki kpt. L. Lippingo paskyrimo (1921 m. gegužės 7 d.) – ir antrą – nuo kpt. L. Lippingo paskyrimo iki jo atšaukimo (1921 m. kovo 16 d.). Plk. A. Benjaševičiui labiau rūpėjo atstovavimo finansinė pusė, todėl daug dokumentų išduota ne iš Lietuvos kilusiems asmenims. Kpt. L. Lippingas atsakingai ėjo pavestas pareigas – atstovavo Lietuvai ir į tėvynę grįžtantiems jos piliečiams Jugoslavijoje.

4. Lietuvių komitetas Sofijoje 1921 m. birželio–1922 m. kovo 21 d., vadovaujamas gen. mjr. A. Golubincevo, atliko komunikacinę ir tarpininkavimo funkciją, persiųsdamas Lietuvos piliečių dokumentus į Belgradą arba Konstantinopolį, ir talkino per Sofiją grįžtantiems lietuvių pabėgėliams ir į Lietuvą vykstantiems asmenims.

5. Vyr. ltn. J. Macevičius 1921 m. gegužės–rugsėjo mėn. vykdytos misijos metu įvertino konsulinių įstaigų finansinę būklę ir personalo tinkamumą pareigoms, atliko dokumentacijos patikrą, parėmė pabėgėlius ir pateikė Lietuvos užsienio reikalų ministerijai siūlymus dėl tolesnio Lietuvos konsulinio atstovavimo Turkijoje ir Balkanų šalyse, tačiau Lietuvos vyriausybė, baimindamasi, kad teks apmokėti visų, net ir neteisėtai turinčių Lietuvos įgaliotinių išduotus pasus ir liudijimus, grįžimo į tėvynę išlaidas, delegavo V. Sidzikauską uždaryti Lietuvos konsulines atstovybes Jugoslavijoje ir Turkijoje ir sustabdyti Lietuvių komiteto Sofijoje veiklą.

Įteikta 2016 m. rugsėjo 1 d.

LES OFFICIERS LITUANIENS DANS LE SERVICE DIPLOMATIQUE DE LA LITUANIE EN TURQUIE, YOUGOSLAVIE ET BULGARIE (1920-1922)

Prof. dr. Sandra GRIGARAVIČIŪTĖ
Université des sciences de l'éducation de Lituanie

Le rôle du corps des officiers dans la diplomatie lituanienne (1918-1922) n'a pas été dévoilé jusqu'à présent. Les chercheurs ont accordé un peu d'attention uniquement à l'action du colonel Kazys Grinius, du capitaine L. Dymša et du major S. Zaskėvičius en 1919-1922. La publication parue en 2016 de Andriejus Stoliarovas « Diplomatie militaire de la République de Lituanie en 1919-1940. Représentants militaires et attachés militaires » devrait donner une impulsion aux recherches dans ce domaine. 1921 et 1922 ont été les années le retour des réfugiés de guerre et des déportés lituaniens de l'ancien Empire russe, d'Europe centrale et orientale, des pays des Balkans et de Turquie. Des représentants spécialement désignés avec des mandats consulaires s'occupaient du retour des réfugiés de guerre et des déportés. Une partie d'entre eux étaient des officiers lituaniens ou des Lituaniens ayant obtenu un grade d'officier dans l'Empire russe.

L'objectif de l'étude est d'analyser le processus de constitution et de fonctionnement des comités / conseils lituaniens et des représentations consulaires en Turquie, Yougoslavie et Bulgarie entre le 1er novembre 1920 et le 31 mars 1922, en accordant une attention particulière à l'action des officiers présidents et représentants. L'étude couvre la période allant de la constitution du comité à Constantinople le 1er novembre 1920 à la révocation du représentant du Gouvernement de la Lituanie en Turquie et la fermeture de la représentation consulaire en Turquie le 31 mars 1922.

La constitution du comité de Constantinople a été déterminée par une *concorde* entre *intérêt public* avec les citoyens lituaniens présents en Turquie qui avaient besoin d'une institution représentant leurs intérêts, délivrant des documents reconnus dans les pays européens et s'occupant de

leur hébergement, l'alimentation, rapatriement et évacuation, et *intérêt privé* avec les officiers de l'armée de P. Wrangel sans documents leur permettant d'entrer dans les pays européens. Le comité de Constantinople remplissait *une fonction de communication* en correspondant avec le Gouvernement lituanien, les autorités turques et les hauts commissaires de l'Entente, *sociale* en s'occupant de l'hébergement et de l'alimentation des réfugiés lituaniens, et *consulaire* en délivrant les documents et défendant les intérêts des citoyens lituaniens.

Le représentant consulaire de la Lituanie en Turquie le capitaine B. Blaveščiūnas du 9 février 1921 au 31 mars 1922 a surtout travaillé à rechercher des moyens pour faire rentrer les Lituaniens via la Bulgarie et la Yougoslavie ou de ces pays et initier dans ces pays à la constitution de comités / conseils, subordonnés au représentant de la Lituanie en Turquie et apportant une assistance sociale et consulaire aux citoyens lituaniens. Président du conseil des citoyens de la République de Lituanie à Belgrade puis, plus tard, représentant, le capitaine L. Lippingas délivrait les passeports et les visas pour les réfugiés se rendant en Lituanie, fournissait des informations sur la Lituanie à la presse de Belgrade et au ministère yougoslave des Affaires étrangères, et établissait des relations avec les représentants des autres pays à Belgrade.

Lors de sa mission de cinq mois (mai-septembre 1921) en Yougoslavie et en Turquie, le lieutenant chef Juozas Macevičius a rempli les fonctions qui lui avaient été confiés dans ses instructions : il a réalisé les changements de personnel en limogeant les personnes compromises qui travaillaient à la représentation consulaire de la Lituanie en Turquie et en confirmant la nomination par le capitaine B. Blaveščiūnas du capitaine L. Lippingas comme représentant du Gouvernement lituanien à Belgrade, il a constitué un registre des passeports et visas délivrés et, après l'évaluation de la situation financière des employés, il a préparé et envoyé au ministère une estimation du coût des postes des représentations consulaires de la Lituanie à Constantinople et Belgrade, il a subvenu aux besoins des réfugiés et payé une partie des dettes du représentant du Gouvernement lituanien en Turquie pour la location du bureau et l'hébergement des réfugiés en foyer.

Lors de sa mission (12-31 mars 1922), V. Sidzikauskas a rapidement réglé tous les problèmes concernant la représentation consulaire de la

Lituanie en Turquie, Yougoslavie et Bulgarie : en premier lieu, il a tout d'abord annulé les passeports délivrés à des citoyens non lituaniens ; en deuxième lieu, en les remerciant de s'être occupé du retour des citoyens lituaniens dans leur pays, il a révoqué les représentants du Gouvernement lituanien à Constantinople et Belgrade, il a interdit au major-général A. Golubincevas de remplir toute fonction en lien avec la représentation des citoyens lituaniens et il a transféré la protection des citoyens lituaniens dans ces pays à la représentation de la Lituanie en Suisse ; en troisième lieu, il a rempli les engagements financiers pris par les représentants du Gouvernement lituanien en payant pour leur travail les organisations publiques qui ont aidé les réfugiés lituaniens, les personnes louant le bureau et le domicile des représentants ainsi que les représentants eux-mêmes.

LITHUANIAN OFFICERS IN THE LITHUANIAN DIPLOMATIC SERVICE IN TURKEY, YUGOSLAVIA AND BULGARIA (1920-1922)

Prof. Dr. Sandra GRIGARAVIČIŪTĖ
Lithuanian University of Educational Sciences

The role of military officers in Lithuanian diplomacy (1918-1922) has not been disclosed until now. Modest attention was paid by researchers only to Colonel Kazys Grinius, Captain L. Dymša, and Major S. Zaskevičius and their activities in 1919-1922. The information journal 'Military diplomacy of the Republic of Lithuania in 1919-1940. Military representatives and the military attaché', which was published in 2016 and completed by Andriejus Stolarovas should provide impetus for research in this area. The period 1921-1922 saw the return of Lithuanian refugees and exiles from the former Russian Empire, western and central Europe, the Balkan countries, and Turkey. Specially appointed delegates, who had consular powers, took care of the return of refugees and exiles. Some of them were Lithuanian officers and Lithuanians who obtained the rank of officer in the Russian Empire.

The aim of the study is to analyse the process for establishing the Lithuanian committees / councils and consular missions in Turkey, Yugoslavia and Bulgaria, and their functioning on 1 November 1920-31 March 1922 by paying particular attention to the activities of committee chairs and commissioners-officers. The study covers the period from 1 November 1920, the establishment of the Committee in Constantinople, to 31 March 1922, the termination of the Lithuanian Government's Representative in Turkey and the closing of the Lithuanian consular mission in Turkey.

The establishment of the Committee in Constantinople was the result of *harmony of the public interest* – the Lithuanian citizens who were in Turkey needed a body representing their interests that could issue documents recognized by European countries and provide them with accom-

modation, food, repatriation and re-evacuation services, and *of the private interest* – officers of the P. Wrangell army did not have documents which would allow them to enter European countries. The Committee in Constantinople performed the following functions: *communicative* – to make contact with the Lithuanian government, the government of Turkey and the Entente chief commissioners, *social* – to take care of Lithuanian refugees' board and lodging, and *consular* – to issue the documents and protect the interests of Lithuanian citizens.

The consular representative of Lithuania in Turkey, Captain B. Blaveščiūnas, between 9 June 1921 and 31 March 1922 mainly searched for ways to return Lithuanians via Bulgaria and Yugoslavia or from these countries, and initiated the establishment of subordinate committees / councils for the Lithuanian Representative in Turkey to provide social and consular assistance to Lithuanian citizens. The Chairman of the Board of Lithuanian citizens based in Belgrade, and later, the Representative, Captain L. Lipping, issued passports and visas to refugees who travelled to Lithuania, provided information about Lithuania to the Belgrade press and the Yugoslav Ministry of Foreign Affairs, and established ties with representatives of other countries in Belgrade.

Senior Lieutenant Juozas Macevičius during the mission of five months (from May to September 1921) in Yugoslavia and Turkey performed the functions assigned to it under instructions: carried out personnel changes and dismissed compromised persons who worked in the Lithuanian consular representation in Turkey and confirmed Captain L. Lipping as the Representative of the Lithuanian Government in Belgrade appointed by Captain B. Blaveščiūnas, checked the issuance of passports and visas, and having assessed the financial position of officials prepared the estimate for the costs of posts of Lithuanian consular missions in Constantinople and Belgrade and sent it to the Ministry of Lithuania, supported the refugees and paid some of the costs for the rental of the office in Turkey for the Lithuanian Government's representative and for the maintenance of refugees in the dormitory.

V. Sidzikauskas during the mission (12-31 March 1922) promptly solved all the problems related to the Lithuanian consular representation in Turkey, Yugoslavia and Bulgaria. First, he cancelled the passports is-

sued to non-Lithuanian citizens; second, having thanked them for their concern for Lithuanian citizens returning to their homeland, he rescinded the appointments of the Lithuanian Government's representatives in Constantinople and Belgrade, and banned Brigadier General A. Golubincevas from performing any functions related to the representation of Lithuanian citizens, and transferred custody of Lithuanian citizens in those countries to the Lithuanian mission in Switzerland; third, he fulfilled the financial commitments assumed by the Lithuanian Government's representatives and paid public organizations, which helped Lithuanian refugees, persons who rented office premises and living space for representatives, as well as representatives for their work.